

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ
МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

Виконав: здобувач вищої освіти 2 курсу, денної
форми навчання

Галузь знань 28 «Публічне управління та
адміністрування»,

спеціальність 281 «Публічне управління та
адміністрування»

КРАВЕЦЬ Владислав Романович

Керівник д.і.н., проф. **КОРМИЧ Л. І.**

Рецензент д.політ.н., проф. **ВІТМАН К. М.**

Одеса – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1.	
МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:	
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС	8
1.1. Наукові теорії міжнародного публічного управління	8
1.2. Динаміка наднаціонального публічного управління.....	18
 РОЗДІЛ 2.	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО	
УПРАВЛІННЯ ТА ЮРИСДИКЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ	31
2.1. Система міжнародного управління мореплавством	31
2.2. Глобальні регуляторні механізми у фінансовій сфері	41
2.3. Адміністрування всесвітніх правил торгівлі	50
 РОЗДІЛ 3.	
ПРАВОВИЙ БАЗИС СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО УПРАВЛІННЯ	
.....	60
3.1. Глобалізація правових стандартів управління	60
3.2. Регіональне співробітництво у створенні наднаціональних правових норм та кращих практик управління	72
 ВИСНОВКИ.....	81
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний світ сповнений складними, динамічними та суперечливими процесами. Кожне суспільство, держави та їх об'єднання прагнуть дізнатися природу таких процесів, виявити основні напрямки і фактори їх перетворень, створити ефективні механізми реагування на нові економічні, соціальні, політичні, воєнні, безпекові тощо виклики та загрози. Допомагає у цьому система управління як механізм організаційно-правового впливу на процеси, що відбуваються відповідно до встановлених цілей. Водночас багаторівневе управління часто відстає від реальних темпів розвитку соціуму, характеризується слабкою реалізацією правових норм, бездіяльністю суб'єктів та помилковістю їх рішень. Негативно позначається на досягненні цілей й неузгодженість різних рівнів управління. Процеси глобалізації, інтенсифікація взаємодії держав у соціально-економічній, науково-технічній, торговельній, інформаційній та інших сферах вирішальним чином впливають як на стан міжнародних відносин, так й на інституціоналізацію і функціонування сформованої системи міжнародного публічного управління. Зовнішнє середовище формує багато управлінських впливів на процеси, що відбувається як на національному, так і на міжнародному рівні. Частина цих впливів стосується виключно міжнародно-правових аспектів, інша частина відображає їх вплив на організацію та функціонування національних інститутів управління. Міжнародне (глобальне) управління являє собою систему різноманітних керуючих (управлінських, імперативних) впливів, створену державними та недержавними суб'єктами для забезпечення транскордонної координації та співробітництва у наданні або обміні товарів, грошей, послуг та технічної експертизи у визначених, найбільш важливих, а іноді – проблемних галузях світової економіки, політичній, соціальній, воєнній, безпековій та інших сфер співпраці.

Концепцією міжнародного управління пройдено довгий шлях від початкового всеосяжного поняття до цілком структурованого погляду на світову політику. Поступово відступаючи від традиційних принципів та уявлень про владні відносини, вона відображає різні форми управління поза межами держав, такі як норми, режими, організації, транснаціональні мережі та мережі захисту інтересів, а також спільноти практиків, які, враховуючи відсутність єдиного організаційного принципу глобального управління, спираються на численні механізми, що віддзеркалюють неоднорідність міжнародного співтовариства.

На теперішній час сформований та устояний міжнародний порядок, як соціальна конструкція і у кінцевому підсумку ідеологічна проекція, базована на інтересах, цінностях та ідеях, що виникли на Заході, стикається з викликами на двох рівнях. На глобальному рівні країни, що прагнуть розвитку і активно розвивають власні ринки, все частіше заявляють про своє прагнення до більшого впливу у світовій політиці і висловлюють чітку позицію щодо того, якими мають бути міжнародні відносини. На національному рівні міжнародний порядок ставиться під сумнів електоратами та рухами, спрямованими проти істеблішменту у західних державах, розчарованими глобалізацією та її асиметричною формулою. Тому актуальним є пошук нових механізмів взаємодії та побудови нової архітектури відносин і, відповідно, системи міжнародного управління, що враховувала би сучасні зміни та виклики, базувалася на Цілях глобального розвитку ООН та формувала міцний і екологічний фундамент світу для прийдешніх поколінь.

Актуальним аспектам міжнародного публічного управління, його параметрам, особливостям, окремим напрямом та динаміці присвячували свої наукові розвідки вітчизняні (І. Бакаєва, Л. Батенко, Р. Войтович, Ю. Грінченко, Х. Гріценко, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, А. Поручник, Т. Петрішина, С. Радзієвська, О. Резнікова, Є. Савельєв, В. Саричев,

Я. Столярчук, Я. Тимків, О. Якубовський тощо) та зарубіжні автори (К. Аббот, Р. Алстон, К. Арнольд, П. Баклі, Р. Болдвін, І. Валерстайн, І. Кругман, К.-Х. Ладеур, Х. Лім, Р. Манделл, Дж. Маршалл, А. Ругман, Дж. Сорос, Дж. Стігліц, І. Томіура, І. Фішер, М. Фрідман та інші). Увагу зазначених авторів переважно було зосереджено на економічних аспектах глобального управління, на його загальних рисах та тенденціях розвитку. Об'єднуючою рисою їх робіт є звернення уваги на класичні аспекти міжнародного публічного управління та залишення поза увагою низки механізмів, що їх доповнюють, є давно використовуваними та звичними у певних сферах. У зв'язку з цим, тематикою цього дослідження було обрано дослідження основних параметрів функціонування системи міжнародного публічного управління з приділенням уваги як традиційним, так й таким, що досить рідко розглядаються у доктринальних розробках, напрямках такого управління.

Метою роботи є вивчення основних параметрів функціонування системи міжнародного публічного управління. Для досягнення зазначеної мети у роботі необхідно вирішити такі наукові **завдання**:

- вивчити наукові теорії міжнародного публічного управління;
- охарактеризувати динаміку наднаціонального публічного управління;
- визначити основні напрями міжнародного публічного управління та характерні риси юрисдикційної взаємодії;
- окреслити особливості глобальних регуляторних механізмів у фінансовій сфері;
- охарактеризувати систему міжнародного управління мореплавством;
- дослідити особливості адміністрування всесвітніх правил торгівлі;
- означити процеси глобалізації правових стандартів управління
- виокремити особливості регіонального співробітництва у створенні наднаціональних правових норм та виробленні кращих практик управління;

– надати пропозиції щодо вдосконалення міжнародного публічного управління.

Об’єктом дослідження є міжнародне публічне управління.

Предметом дослідження є основні параметри функціонування системи міжнародного публічного управління.

Методи дослідження. Методологічний базис дослідження сформовано системою загальнонаукових і спеціальних наукових методів і підходів, що сприяли забезпеченню об’єктивного аналізу обраної проблематики. Зважаючи на специфіку роботи, було застосовано загальнонаукові діалектичний та історичний методи дослідження, що забезпечили можливість означити етапи, специфіку та умови формування сучасної системи міжнародного публічного управління. Методи аналізу та синтезу допомогли дослідити параметри функціонування системи міжнародного публічного управління та переконатися в їх взаємозалежності та взаємообумовленості. Статистичний, структурно-логічний та функціональний методи використовувались для дослідження окремих напрямів міжнародного публічного управління. Обрані методи дослідження використовувалися у взаємозв’язку та комбіновано, що забезпечило переконливість, усебічність, повноту та об’єктивність отриманих результатів і дозволило дійти науково обґрунтованих висновків.

Емпіричну базу дослідження становлять міжнародні угоди, документи міжнародних конференцій та інших форумів, матеріали роботи Світової організації торгівлі, статистичні дані, дослідження розвитку публічного управління і адміністрування, та висновки експертів у сфері міжнародного публічного управління.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні авторської позиції щодо виокремлення напрямків міжнародного публічного управління, щодо яких не сформовано спеціальної інституційної системи та не визначено правових стандартів здійснення, проте які є усталеною

практикою з відпрацьованими інструментами функціонування та взаємодії зацікавлених акторів. За характером і змістом магістерська робота є комплексним, кваліфікаційним дослідженням основних параметрів функціонування системи міжнародного публічного управління. У роботі досліджуються теоретичні та практичні аспекти міжнародного публічного управління та надаються окремі пропозиції щодо його подальшого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні і методологічні положення та висновки, яких викладено у дослідженні, є основою для вирішення практичних проблем, що пов'язані із міжнародним публічним управлінням. Висновки дослідження можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення і розробки різноманітних аспектів міжнародного публічного управління; сучасному політичному дискурсі – при формулюванні пропозицій та рекомендацій для прийняття політичних рішень; нормотворчій діяльності – при проектуванні змін та доповнень до діючого законодавства; навчальному процесі – під час викладання таких навчальних дисциплін як «Проблеми публічного адміністрування», «Технології прийняття управлінських рішень», «Міжнародне публічне управління» та підготовці навчальних і навчально-методичних видань з цих дисциплін.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 97 сторінок, список використаних джерел налічує 137 найменувань.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС

1.1. Наукові теорії міжнародного публічного управління

Об'єктивна природа процесу глобалізації є такою, «що його неможливо зупинити. Водночас це і не самовідтворюваний чи автоматичний процес, оскільки суперечливість і турбулентність глобалізації потребує активних стабілізуючих, урівноважуючих механізмів управління надскладними глобальними відносинами в інтересах виживання людства» [25]. Глобалізація, взаємозалежність та поєднаність держав у сучасному світі формують завдання пошуку нових механізмів управління. Вони мають враховувати національні особливості, бути зрозумілими та створювати надійний фундамент для побудови взаємодії всіх, або переважної кількості держав.

Пошук інститутів міжнародного «(глобального) управління ведеться вже давно й існують різні думки стосовно варіантів і можливостей його функціонування. Ще на початку 1930-х років Г. Уеллс висунув ідею створення Всесвітньої федеративної держави з широкими повноваженнями. У період формування ООН А. Ейнштейн і А. Дж. Тойнбі у зв'язку з цим висунули концепцію «створення Всесвітнього коаліційного уряду. Деякі дослідники вказують на можливість і необхідність створення єдиного світового правового поля і світових органів економічного і політичного управління. У 1970–1980-х роках як можливий механізм міжнародного управління знову передбачалося утворення в перспективі «світового уряду». При цьому деякі теоретики, переносючи на глобальний рівень концепцію державного управління, що склалися на національному рівні, намагаються подати провідні міжнародні організації як прообразу майбутній «глобальний

уряд» і найефективніший інструмент, здатний забезпечити управління світовим співтовариством і світовим господарством. Однак реальні процеси глобального розвитку доводять, що наразі ці ідеї варто вважати утопічними [22, с. 106-107; 73].

Поступовий перехід від «правління» до «управління» та виникнення міжнародних регулюючих (або ширше – адмініструючих) систем – це процес, що аналізувався і оцінювався багатьма дослідниками. Зміни, що відбуваються, описуються різним чином: як дроблення, вихолощування, розчленування, децентралізацію чи розмивання держави. Однак усі дослідники згодні з тим, що результатом цього процесу стає делегування специфічних функцій спеціалізованим наддержавним механізмам регулювання, і це явище супроводжується новими типами відносин між публічною та приватною сферами, між такими новими наддержавними інституціями та національними органами управління, а також між різнонаціональними адмініструючими суб'єктами в їх уже сформованій взаємодії. Крім того, існує загальний консенсус щодо того, що ця тенденція є глобальною і охоплює усе більше сфер, хоча погляди на те, яку роль відіграють при цьому внутрішньополітичні процеси (порівняно з міжнародним впливом) як двигун цієї тенденції, у різних авторів є різними [100].

Ключовим питанням, що виникає у зв'язку з такими змінами, є те, яким є їхній вплив на легітимність процесів управління? Тут точки зору є більш різноманітними. Деякі автори розглядають процеси зростання міжнародних систем регулювання та управління по суті як подальший розвиток класичної ліберальної системи взаємозалежних держав і, власне, як посилення цієї системи. Так, Е.-М. Слотер представила картину «справжнього Нового світового порядку», який вона описує як розвиток системи відносин співробітництва між посадовими особами на рівні нижче державного, але продовжують нести відповідальність перед громадянами через механізм

національних державних систем [116, р. 186]. Проте, відповідаючи тим, хто вважає, що це явище має набагато масштабніший і проблемний характер, оскільки стосується основоположних питань політичної легітимності [30], вона визнає, що, можливо, при цьому виникають деякі проблеми, пов'язані з відповідальністю влади [115, р. 348-350]. Як і раніше стверджуючи, що ці форми співробітництва мають легітимний характер (оскільки здійснюються на міжурядовому рівні), вона вказує на те, що є «широким вибір можливих рішень» та деякі «глобальні норми», спільна мета яких – зробити ці нові процеси «прозорішими, помітнішими». Однак, продовжуючи, авторка пропонує мобілізувати з метою ефективності цілу низку міжнаціональних учасників, що може навіть призвести до виникнення свого роду розосередженої глобальної демократії, що ґрунтується на індивідуальному та груповому самоврядуванні. Вона визнає, що звідси впливають альтернативні підходи як до «вертикальної демократії», яка існує у національних державах, так і до більш радикальної версії «горизонтальної демократії» [114, р. 148-152]. Хоча і зрозуміло, що національні держави не приречені і навіть не переживають занепаду, державність сама по собі проходить через суттєві трансформації, як внутрішні, і міжнародні. Основну увагу повертає «нестача демократії» у міжнародній сфері.

Однак і національні системи представницької демократії, що мають довгу історію, також знаходяться під сильною напругою а також масштабно реформуються. Зазвичай вважається, що рішення на глобальному або міжнародному рівні занадто далекі від простих громадян, щоб до них застосовувалися звичайні механізми відповідальності, що є характерними для представницької демократії [53, р. 19]. Зі зростанням масштабу і важливості рішень, прийнятих на міжнародному рівні, легітимація почала залежати, по-перше, від експертизи та експертних оцінок, а по-друге, від зростаючої легалізації та визнання міжнародних інститутів. Мала місце також дискусія щодо конституціоналізації регулюючих режимів на міжнародному рівні

(тобто про надання регулюючим системам міжнародних організацій конституційної або квазіконституційної форми, або пов'язування їх з існуючими конституційними системами), по мірі того, як вона продовжувала б існуючий процес їхньої легалізації. Однак будь-яке додаткове розширення домінуючої ліберальної моделі конституціоналізму на міжнародному рівні закріпило би норми, що мали б конституційний статус, у якості обмеження суверенітету держав. Не є дивним, що ця можливість розцінюється вкрай неоднозначно з погляду її наслідків для національних демократичних систем та їх структур відповідальності.

Легітимність міжнародного регулювання (настільки важливого і все більш і більш масштабного) на теперішній час, по суті, спирається на експертизу, оскільки значна частина діяльності міжнародних регулюючих структур здійснюється кадрами технічних фахівців, яких іноді називають «епістемічними співтовариствами» (спільнотами знання, співтовариствами експертів). Це поняття було розроблено у неофункціоналістській теорії, при цьому мається на увазі, що більш міцну базу для регулювання у міжнародному співтоваристві можна забезпечити, делегуючи специфічні питання спеціалістам, які розглядатимуть їх деполітизовано, додаючи наукові, управлінські або професійні навички та працюючи із загальними універсальними системами уявлень. Ця перспектива укладається у рамки традиційного підходу до технократії за Вебером, за якого технократія розглядається як інструмент політики та засіб реалізації курсу, що формулюється за допомогою політичного процесу¹. З цієї точки зору, зростаюча роль делегування повноважень на користь спеціалізованих регулюючих структур сприймається як відповідь на проблеми, пов'язані з управлінням все більш складними суспільствами. Таким чином, приймаючи

¹ Через це певним чином забезпечується схожість концепції технократії та концепції бюрократії Макса Вебера. Але при цьому слід пам'ятати, що концепція технократії виникла пізніше і спочатку була пов'язана з іменами Т. Веблена, С. Чейза, а пізніше – з іменами Х. Саймона, П. Друкера, Р. Арона, Д. Белла, Х. Канна, Дж.К. Хелбрейта та інших. Технократія стала символом і одним із ключових понять подальшого розвитку раціональної організації суспільства; концепцію технократії як таку сам Вебер не розробляв, а власне термін «технократія», тоді ще далекий від концептуалізації, з'явився в США в 1919 р.

рішення технократи отримують у рамках політичного курсу, заданого урядом, ще більшої автономії. Висловлювалася також думка про те, що у міжнародному контексті спільноти експертів, які працюють у рамках загальної науково обґрунтованої парадигми, можуть покращити вирішення глобальних політичних питань, «звуживши простір можливостей для політичних угод» [28].

Однак складність управління сучасним суспільством загострила ті загрози, які позначив ще Вебер, – це завдання контролю над невідворотним зростанням бюрократії. Тут йдеться про гарантії особистої свободи та захист демократії [131, р. 1403]. Розосередження держави та нові форми взаємодії між публічною та приватною сферами призводять не до відступу від державності, а до її трансформації. Поєднання цих владних або таких, що мають певні владні повноваження структур, викликало прагнення до т.зв. «нової регулюючої держави» [75, р. 77] (або, за точнішого перекладу, «нового адмініструвального ладу»). Функції, що раніше вважалися приналежними виключно державі, переосмислюються як соціетальні завдання, що мають значення на рівні великих соціальних систем і стосуються великої кількості найрізноманітніших задіяних осіб [102].

Деякі дослідники виступали за те, щоб переосмислити і по-новому визначити роль уряду, відокремити випадки, коли воно «рулить», тобто спрямовує, від випадків, коли воно «гребе», тобто веде, рухає процеси, припустивши, що політики повинні визначати цілі та завдання, але при цьому делегувати виконавчі функції іншим, а це виконання має відповідати умовам конкуренції та відповідати за потребами клієнта [85, р. 25]. Зберігаючи поділ між формулюванням політичного курсу та його оперативним здійсненням, цей підхід покладає велику відповідальність на тих, хто відповідає за реалізацію політики та хто, таким чином, безпосередньо звітує про надання відповідних послуг, нехай навіть цей процес розвивається під впливом різноманітних ринкових сил та механізмів.

Розосередження державних функцій і відходження від ієрархічної командно-адміністративної системи до більш децентралізованих, менш формалізованих форм регулювання, характерних для неформальних співтовариств, можна також розглядати з точки зору «керованості», як це уявляв собі Фуко. Дезінтеграція ієрархічних бюрократичних структур як у публічному, так і у приватному секторі може розглядатися як зрушення у формі соціального контролю до більш розосереджених і використовуваних у рамках окремих систем дисциплінарних форм – перехід «від клітки до відкритого вольєру» [104, р. 17]. Так, можна вказати, що створення нових форм регулювання та управління має на увазі «бурхливий розвиток цілого ряду апаратних механізмів, включених до уряду, та складний набір знань про нього та різних ноу-хау для його функціонування» [106, р. 174]. Зокрема, Міллер і Роуз розвинули поняття «діяльності на відстані», запропоноване свого часу Латуром, отримавши поняття «уряду на відстані» – структури та мережі груп інтересів, пов'язаних одна з одною загальною мовою, понятійним апаратом, теоріями та їх доктринальними тлумаченнями [78, р. 10]. Звідси випливає інший, більш критичний підхід до експертизи, який, можливо, є особливо значущим з погляду глобального управління. Однією з трьох основних рис, що відрізняють багаторівневе мережеве управління від класичної ліберальної міжнародної системи, є техніцизм [99, р. 315]. Усі три характеристики взаємопов'язані і виникають внаслідок розосередження класичної ліберальної міжнародної системи, яке значною мірою відбулося завдяки процесам, пов'язаним із самою ж лібералізацією.

Першу характеристику цих нових систем управління можна виявити у дестабілізації традиційної нормативної ієрархії, де, з одного боку, держави були пов'язані міжнародним правом і у той самий час, з іншого боку, вибір того, як застосовується національна система правил до дій приватних осіб, визначався принципами юрисдикційної приналежності та вибором закону. Гетерархічний характер мережевого управління означає, що визначення

легітимності певної діяльності у рамках будь-якої єдиної системи норм рідко є остаточним; як правило, його можна обійти або оскаржити шляхом відсилання до іншої системи. Різноманітність форм наднаціонального права послужило передумовою для виникнення складних взаємодій між різними судовими та регулюючими органами різних рівнях. Ці взаємодії мають на увазі як конкуренцію, так й координацію дій [100, р. 91-92]. Аналогічно між різними, але спорідненими регулюючими структурами виникли різноманітні типи зв'язку, хоча їх калейдоскопічний характер часто ускладнює встановлення повної зв'язаності. Це дає приватним сторонам – фізичним і особливо юридичним особам, таким як фірми та організації, – можливість управління регулюючими взаємодіями за допомогою стратегій вибору юрисдикції та «зсуву юрисдикції» [43, р. 564]. Дійсно, як зазначалося такими дослідниками, як Люк Болтанський і Ева Кьяпелло, влада у світі, пронизаному мережевими структурами, впливає з мобільності та пов'язаності [44].

Характеризуючи наукові погляди на міжнародне публічне управління, слід звернути увагу на розмивання кордонів між категоріями норм, зокрема між «жорсткими» та «м'якими» нормами, або між нормами публічного та приватного права. Таким чином, регулювання у типовому випадку має на увазі поєднання як публічних, так і приватних правових форм і взаємодія між державним та приватним упорядкуванням або, що трапляється часто, виникнення норм з гібридним статусом. Публічні органи можуть використовувати з регуляторною метою форми приватного права, такі як контракти про надання послуг [50; 60], тоді як приватні організації можуть користуватися регуляторними положеннями приватного права навіть стосовно публічного сектора [108, р. 56]. Глобальні економічні регулюючі структури, зокрема, використовують форми «м'якого» права», такі як кодекси поведінки, меморандуми про взаєморозуміння (MOUs), інструкції та приписи. Така практика виникла внаслідок кількох факторів.

Одним з них є виникнення регулювання, заснованого на зростаючій формалізації норм, що витісняють колишні неформальні та замкнені системи «правил клубу» [81]. Другий фактор впливає з уже згаданої риси глобального управління – воно стає дедалі більш поліцентричним і менш ієрархічним. З погляду традиційної ієрархічної системи, міжнародні чи глобальні норми, що управляють діяльністю організацій, які не є державами, не мають формальної зв'язувальної сили і, таким чином, розглядаються як «м'яке право». До групи таких норм належать правила, якими управляються приватні особи, зокрема фірми (наприклад, кодекс бізнес-поведінки та керівні стандарти, розроблені такими міжнародними органами, як Міжнародна організація стандартизації), а також і публічними органами (наприклад, меморандуми про взаєморозуміння між національними регуляторними органами). Навіть уряди можуть вдаватися до м'яких форм угод, заохочуючи взаємне вивчення та узгодження політичних курсів, їх зближення, а також кооперацію публічних і приватних органів, часто між кількома їх рівнями [82].

Третя характеристика багаторівневого управління – це розосередження функцій держави, що набувають технічного характеру. Зрозуміло, наявні дані про те, що глобальні структури експертів іноді надзвичайно ефективно справлялися з мобілізацією і підтримкою деяких глобальних режимів управління, як це показано, наприклад, у підготовленому П. Кенен та Н. Рейхман соціологічному дослідженні «глобальної спільноти» експертів з навколишнього середовища та активістів, що сформувалися навколо Монреальського протоколу [46].

Однак внесок технічних фахівців у дипломатію часто полягає у тому, щоб домогтися схвалення деяких пропозицій. Цей внесок можна підтримувати як об'єктивний та науково обґрунтований, але з точки зору політичної прийнятності він оцінюється дуже обережно. Подібні структури не є вільними від політизації, поряд з технічними фахівцями вони включають

і політичних активістів; а іноді навіть якщо самі по собі питання мають спеціальний характер, учасники мережі експертів поділяють загальні соціальні цінності. Ці характеристики можна розглядати щодо управління цілою низкою питань, наприклад: захистом навколишнього середовища, інтелектуальною власністю харчовою промисловістю, комунікаціями та Інтернетом [61, р. 810-811].

Незважаючи на численні дослідження, доктринальні розробки, аргументації тощо, на теперішній час не лише структура міжнародного управління, як і раніше залишається не цілковито зрозумілою, а й характеристика його інститутів розмивається через відсутність загальної точки зору та консенсусу щодо онтологічної форми та природи управління без урядів. Глобальне управління та його інститути (норми, режими та організації) у політичній науці найчастіше визначаються як фрагментоване управління, поділене на міжурядові кластери зі співробітництва з певним набором моделей поведінки [41] та відповідні їм практики, які контрастують одна з одною (співробітництво / конкуренція; функціональність / дисфункціональність; зв'язок / роз'єднання). Цей підхід до глобального управління базується на теорії режимів, яка визначає їх істотну особливість у поєднанні схожих очікувань і моделей поведінки або практик. Прихильники іншого підходу до глобального управління характеризують його як систему, яка є поліцентричною [70] або складною [84]. Якщо перші ставлять під сумнів фрагментовану перспективу побудови інтегрованих режимів та підкреслюють цінність щодо децентралізованих систем, то другі підкреслюють цінність самовідновлюваних самопідтримуваних систем, що складаються з багатьох частин, які координують і адаптують свою поведінку без будь-якої всеосяжної влади.

Отже, основними властивостями міжнародного (глобального) управління на теперішній час є наступні: «1) поліцентричність, пов'язана з тим, що не існує верховної інстанції, і з т.зв. системою «розподілених

суверенітетів», яка передбачає колективні пошуки рішень і взаєморозуміння урядів країн, включених до глобальної спільноти; 2) плюралістичність, багатосторонність, яка означає наявність у ньому різних учасників – урядів, міжнародних і неурядових організацій, підприємницьких структур; науковці зазначають, що глобальне управління здійснюється не лише урядами: для утвердження глобалізації необхідно мобілізувати потенціал приватних акторів, економіки, профспілок, неурядових організацій. „Global governance” не може бути ні ефективним, ні легітимним без знання підприємницьких структур і недержавних організацій про майбутні проблеми, комплексні взаємозв’язки в процесі дії, технологічну динаміку розвитку і різні можливості рішення, а також без функцій визначення порядку денного, контролю, здійснення моніторингу і роботи з громадськістю, властивих неурядовим організаціям. 3) Розмаїття форм міжнародного співробітництва між громадським і приватним сектором і колективний пошук розв’язання проблем. Це проявляється у тому, що кожен з міжнародних акторів використовує властиві йому форми і засоби вирішення міжнародних і глобальних проблем. 4) Специфіка предмета і методів глобального управління зумовлюється тим, що воно перебуває на перетині національних інтересів і владних відносин, а тому спільне розв’язання проблем шляхом співробітництва, спільні зусилля і співучасть є необхідними механізмами регулювання глобальних взаємозалежностей і проблем. 5) Багаторівневність глобального управління, яке свідчить, що проблеми виходять за межі держав, і глобальні проблеми вирішуються не лише на глобальному рівні і не лише міжнародними організаціями чи міжнародними режимами. Вирішальним є те, що багато проблем потребує політичних відповідей на всіх рівнях – від локального до глобального. 6) Інституційна інноваційність, зумовлена глибинними трансформаціями, що виникають в результаті реалізації глобального управління, і яка проявляється в перетворенні інституцій і

структур, які існують на локальному, національному і регіональному рівнях, на життєздатну і продуктивну глобальну політичну систему» [25].

Таким чином, міжнародне публічне управління охоплює систему інститутів, принципів, політичних та правових норм, поведінкових стандартів, кращих практик урядування, якими визначається механізм та суб'єктний склад управління транснаціонального та глобального характеру у соціальних просторах. Воно відбувається, будується, розвивається через постійну взаємодію держав (насамперед через сформовані ними багатосторонні структури та механізми), а також недержавних суб'єктів (окремих осіб, корпорацій, їх об'єднань тощо). Наприкінці минулого століття в умовах формування комплексної взаємозалежності світу і формування значної кількості проблем планетарного масштабу міжнародне співтовариство прийшло до необхідності забезпечення вищого ступеня координації та створення механізмів спільного регулювання глобальних процесів. Виникла потреба в організації глобального управління, ідея і практика якого зазнає значної еволюції, але, як свідчать доктринальні розробки, досі залишається остаточно невизначеним принцип, який має бути покладено в основу його функціонування. При цьому, розвиток системи міжнародного публічного управління свідчить про належність та відповідність обраних механізмів та інструментів взаємодії та пошуку рішень, що задовольняють більшість залучених акторів.

1.2. Динаміка наднаціонального публічного управління

Наднаціональне (міжнародне або глобальне) управління – це масштабний соціальний механізм, потреба в якому перш за все зумовлена глобалізацією потужною трансформаційною силою, відповідальною за «всебічне ворухіння» суспільств та світового порядку. Глобальна безпека,

глобалізація політики, глобалізація торгівлі, глобалізація бізнесу, фінансова глобалізація, культурна глобалізація, глобалізація довкілля, глобалізація міграційних потоків тощо – усі ці природні процеси мають як позитивні напрямки розвитку, що свідчить про розширення, поглиблення та прискорення міжнародної співпраці, так і негативні тенденції, що за відсутності керування ними можуть призвести до глобальної кризи сучасної цивілізації. Адже такі складні питання планетарного масштабу, як масова матеріальна незабезпеченість, нестатки, брак засобів для існування, бідність у країнах, що розвиваються, деградація особистості й суспільства, організована злочинність і воєнні конфлікти, потоки біженців – усе це обумовлює виникнення значних транскордонних загроз. Глобалізація викликає потребу у загальнообов'язкових міжнародних регламентаціях, міжнародних конвенціях та інститутах для трансакцій, що долають допустимі норми дозволеного. Тому управління глобалізаційними процесами за допомогою таких норм та інститутів може додати пріоритетів співпраці і взаємодопомоги, сприяючи введенню цього процесу у цивілізаційні та демократичні рамки міжнародної спільноти. Таким чином, глобальне управління за певних умов може стати формою соціального регулювання, спроможною забезпечити правильний і справедливий розподіл благ у сучасному, дедалі більш глобалізованому, світі, а сформовані інституції – виробити кращі практики управління процесами на національному рівні [17].

Оскільки глобалізація є достатньо новим процесом, його інституційне оформлення триває. З цього приводу Дж. Стігліц зазначає, що «у нас немає світового уряду, відповідального за народи всіх країн, щоб контролювати процес глобалізації способами, зіставними з тими, якими національні уряди спрямовували процеси утворення націй. Замість того у нас існує система, яку можна назвати глобальним управлінням без глобального уряду, така, в якій купка інститутів — Світовий банк, МВФ, СОТ, і купка гравців — міністерства фінансів, внутрішньої і зовнішньої торгівлі, тісно пов'язані з

фінансовими і комерційними інтересами, — домінують на сцені, але при цьому величезна більшість, що стосується їх рішень, залишається майже безголосою» [120].

Дійсно, міжнародне управління, — це не лише діяльність офіційних інституцій (державних установ, структур міжурядової співпраці тощо), зусиллями яких створюються й підтримуються правила та норми, що регулюють світовий порядок. У ньому займають своє місце також групи впливу (транснаціональні корпорації, соціальні рухи, неурядові суспільні об'єднання), що мають цілі й завдання, задані транснаціональними владними та адмініструючими інститутами. За останні десятиліття інституційна структура глобального управління збільшилася як кількісно, так і якісно, але її основу складають класичні, такі, що діють уже доволі довгий час міжнародні міжурядові інституції, що мають особливе значення у світовому управлінському механізмі: МОП, ВООЗ, СОТ, ІМО, ЮНЕСКО та ін. Тут професіоналізм учасників дозволяє готувати науково-аналітичні доповіді та рекомендації для держав-учасниць, які орієнтують їх на узгоджені дії та прийняття оптимальних рішень. Такими, наприклад, є рекомендації МОП щодо порядку переходу від неформальної до формальної економіки, про динаміку структури переліку професій у зв'язку з роботизацією тощо. Різноманітні види міжнародних структур виконують неоднакові функції управлінського характеру. Це можуть бути договірні зобов'язання, модельні закони та інші зразкові (типові) акти, рекомендації та домовленості на форумах, нарешті, прогностичні оцінки. Такими, наприклад, є оцінки та прогнози щорічного Давоського економічного форуму [127] з питань ослаблення ролі держав та державних інституцій, посилення міжнаціональних конфліктів, екологічних катастроф і техногенних аварій. На жаль, ці передбачення отримали підтвердження у реальній практиці. Зазначені механізми міжнародного публічного управління є давно складеними та вивченими, що визначає необхідність зосередитися на вірогідних сценаріях розвитку

системи міжнародного публічного управління.

На думку автора, визначені у доповіді «Перед обличчям викликів. Три сценарії глобального економічного управління у 2020 році» [33], під час підготовки якої група з 24 дослідників з Китаю, США та Німеччини зосередилася на аналізі тенденцій з урахуванням планів реформування глобального політичного та економічного управління, у цілому відповідає тенденціям розвитку міжнародного публічного управління у цілому та може бути охарактеризована у межах цього дослідження.

Під час підготовки доповіді укладачами були проведені інтерв'ю з проблем зміни клімату, контролю над ядерною зброєю та нестабільної ситуації у світовій економіці з особами, відповідальними за ухвалення рішень у Вашингтоні, Шанхаї та Берліні. Дослідники зосереджувалися на обговоренні найбільш ймовірних сценаріїв глобального економічного управління після 2020 р. Вони наголосили, що ці сценарії не мають приписового характеру і, безумовно, не є комплексним прогнозом. Навпаки, дослідники розглядали запропоновані сценарії як інструменти планування, що дозволяють надавати випереджувальний, а не реакційний вплив на міжнародний економічний порядок, дотримуючись правила, відомого з часів Гіппократа: «Унція профілактики коштує фунта лікування» [33].

Перший сценарій, який розглядається як ідеалістичний, передбачав існування інклюзивно керованого світу, в якому 1) активізуватиметься діяльність, спрямована на досягнення мети регіональної економічної інтеграції; 2) на світові фінанси будуть поширюватися набагато суворіші правила та норми, ніж до глобальної фінансової кризи; 3) інклюзивне економічне зростання у глобальному масштабі буде значно посилено, підтримуване внеском з боку ринків, що розвиваються, і відносинами між Китаєм і США.

Другий сценарій, більш реалістичний, був описаний як «кінець глобалізації та початок епохи регіоналізму». Він характеризувався такими

елементами: 1) зростаюче значення стресорів, тиску як на державному, так і на субдержавному рівні (наприклад, з боку впливових торговельних асоціацій, вимоги яких призводять до посилення протекціонізму та погіршення глобального економічного середовища); 2) економічний занепад та посилення антиринкових настроїв у західних суспільствах; 3) дезінтеграція та фрагментація світової економіки та 4) поява регіональних торговельних та фінансових блоків між західними та незахідними державами, що призводить до обмеження міжнародної координації.

Третій, найбільш драматичний сценарій описувався в доповіді як «світова скорбота» (Weltschmerz). Цей німецький термін має давню історію. Він виник у період романтизму – головного руху у європейській культурі XVIII і XIX ст. Літературні герої цього періоду, такі як Вертер і Гяур, відчували сильний «біль існування», «біль світу» та меланхолію – емоції, викликані постійним конфліктом між бажанням та нездатністю діяти. Це глибоке почуття смутку, песимізм і настороженість у поєднанні з переконаністю в силі зла та неминучості страждань стали повсякденною реальністю пізніх романтиків 1830-х років. Згодом значення терміна змінилося [39] і на теперішній час ця «світова скорбота», виражена у нездатності діяти, песимізмі щодо можливості досягнення консенсусу, упевненості у неминучому відродженні практично «тектонічних розломів» між державами, використовувалася як метафора, що ілюструє «структурування можливостей для людських міркувань і дій» [79] і займає центральне місце у сприйнятті та розумінні (соціальної) реальності [45]. «Світова скорбота» як третій, негативний, сценарій, сформульований Робочою групою з економічного управління Програми «Глобальне управління 2020» характеризуються такими елементами: (1) економічний застій на глобальних ринках, що призводить до відродження протекціонізму; (2) загострення конкуренції між Китаєм і США, викликане взаємною ворожістю, звинуваченнями та войовничою риторикою; і наостанок,

(3) політична напруженість як благодатний ґрунт для розвитку неформальної економіки [33]. У цих обставинах досвід «світової скорботи» стає болючим у політичному та економічному сенсі.

Розглядаючи три сценарії глобального економічного управління після їх формулювання Робочою групою з економічного управління Програми «Глобальне управління 2020», можна зробити висновок, що ідеалістичні перспективи, закладені у першому сценарії, безумовно, не здійснилися. Це очевидно з прикладу багатосторонньої торговельної системи. Її «штаб-квартира», якою з середини 1990-х років є Світова організація торгівлі, нагадує фортецю, обложену численними легіонами ворогів. Дискримінаційна лібералізація торгівлі, протекціонізм та популізм сформували новий трисильний союз, який залучає всіх, хто розчарований наслідками торговельних переговорів, і збирає сили під фундаментом торговельної багатосторонності, що руйнується. Послідовні невдачі раундів торговельних переговорів посилили уже існуючі розбіжності між державами. Навіть найбільш економічно розвинені держави, що мали назву «четвірки» у 2008 р. (Японія, Канада, США та держави – члени Європейського союзу), у 2018 р. мали радикально відмінні погляди на роль міжнародної торгівлі. Країни, які нещодавно були союзниками, створювали тактичні коаліції, спрямовані одна проти одної. Яскравим прикладом такої коаліції були зусилля Європейської комісії щодо встановлення альтернативних торговельних зв'язків шляхом просування преференційних торговельних угод між ЄС та Канадою, Мексикою, Японією, Сінгапуром, В'єтнамом, Австралією, Індією, Новою Зеландією та Чилі, які були спрямовані проти США [122].

Протекціоністські рішення американської адміністрації, особливо враховуючи вихід США з Транстихоокеанського партнерства; прагнення переглянути угоду НАФТА; білатералізація торгових відносин (наприклад, зміна угоди про вільну торгівлю між США та Південною Кореєю); блокування США рішення про призначення суддів Апеляційного органу

COT; підсилена напруженість у торгівлі між сусідніми державами (спори між США та Канадою з авіаційної, лісової та паперової промисловості) та американо-китайська торговельна війна [137] є лише невеликим фрагментом загальної картини турбулентності, що спостерігалася у західному світі. Міністерська конференція COT у Буенос-Айресі стала символом відсутності єдності між державами-членами, глибоких розбіжностей та обмеженого потенціалу для прийняття рішень у рамках основної організації системи міжнародної торгівлі. Конференція у Буенос-Айресі завершилася без досягнення єдиної думки щодо ключових питань. Перемовини виявили безпрецедентно глибоку прірву між політичним істеблішментом та цивільним суспільством, адже безпосередньо перед конференцією Аргентина, яка її приймала, вирішила відкликати акредитацію 63 делегатів від неурядових організацій (НУО), «рівною мірою засмутивши Секретаріат COT та групи громадянського суспільства» [65].

Роки, що минули з часу формулювання трьох сценаріїв глобального управління, підтверджують, що другий та третій сценарії частково витримали випробування часом і є точнішими в описі економічно суперечливої багатосторонності, ніж перший. У сценаріях «кінця глобалізації», а також «світової скорботи» дослідники перерахували конкретні глобальні катализатори змін. У другому сценарії (кінець глобалізації та початок епохи регіоналізму) згадуються такі тригери: 1) фінансова допомога Португалії, Іспанії та Італії з боку ЄС та програма жорсткої економії у Греції; 2) наступні раунди кількісного пом'якшення, які спровокували валютну війну; 3) нестабільність на ринку нерухомості у Китаї; 4) нездатність саміту «Групи двадцяти» у Мексиці вирішити проблеми валютної та торгової воєн, а також оголошення Дохійського раунду «мертвим»; 5) продовжувана фрагментація міжнародних фінансів за рахунок створення Азіатського валютного фонду та Європейського валютного фонду і номінування американців на посади директорів-розпорядників Міжнародного, Європейського та Азіатського

валютних фондів [33].

У третьому сценарії як каталізatori розглядалися такі механізми: 1) кризи, що тривають упродовж кількох років у країнах з розвинутою економікою; 2) поворот до автаркії у внутрішній політиці США; 3) зниження економічної активності та зростання невизначеності у світовій економіці; 4) формалізація економічних блоків Сходу з урахуванням випуску регіональної валюти; 5) зростаюче значення неформальної економіки [33].

Не усі зазначені тригери спостерігалися у реальному житті, тому прогнози, зроблені у 2011 р., відрізняються від реалій глобального управління. Реалістичні та песимістичні сценарії мають кілька загальних моментів, що вказують на появу сил, що визначають характер глобального управління. До них належать: а) виникнення економічного порядку, альтернативного західній моделі, зосередженого навколо Китаю як нового лідера, який має структурний, політичний і когнітивний вплив і критикує економічні та політичні практики Заходу; б) глибокі розбіжності між західними та незахідними державами, які можуть призвести до уповільнення темпів зростання світової економіки; в) дедалі помітніші антиринкові настрої у західних суспільствах, які можуть спровокувати поворот до автаркії у політиці та економіці провідних держав Заходу; г) зростаюче значення місцевих факторів, що виявляються у виступі соціальних груп проти істеблішменту та активному вираженні ними своєї втоми від глобалізації, вимог захисту робочих місць, стримування припливу мігрантів та забезпечення соціального захисту з боку уряду.

Таким чином, можна побачити, що глобальне (міжнародне) управління як соціальний конструкт та ідеологічна проекція, що базується на інтересах, цінностях та ідеях, що виникли на Заході, критикується з двох сторін, як у реалістичному, так і в песимістичному сценарії. На глобальному рівні країни, що розвиваються, і держави з ринками, що формуються, все частіше заявляють про своє прагнення до більшого впливу у світовій політиці та

виражають чіткі позиції щодо того, якими мають бути міжнародні відносини. На національному рівні міжнародному порядку протистоять електорати та рухи проти істеблішменту у західних державах, розчаровані глобалізацією та її асиметричністю.

Як уявляється, вірогідними тенденціями розвитку національних та наднаціональних систем публічного управління будуть наступні:

1. Розвиток національних держав і світової спільноти супроводжуватиметься зміною об'єктів управлінського впливу: одні з них можуть зменшуватись і зникати, інші – змінюються, з'являтимуться також нові явища; множинність замінюватиметься типізацією та уніфікацією. Тому можна передбачити у кореляції різноманітних процесів, що потребують управлінського впливу, та власне системи управління, з одної сторони, випереджальний вплив, а з іншої – невизначеність, ризики та відхилення. При цьому, критичні ситуації потребуватимуть спеціальних механізмів.

2. Змінюватиметься характер управління. Як видається, людський фактор не зникає у зв'язку з цифровізацією, а може набути яскравішого потенціалу; активна людина може виконувати різні ролі в управлінні, особливо в умовах значного поширення та розвитку нових інформаційно-комунікаційних технологій. При цьому, буде більше вимог до професійної підготовки спеціалістів, адже, наприклад, системи автономного судноплавства потребуватимуть більш кваліфікованого персоналу, і члени нижчих рівнів судових команд будуть вивільнюватися з ринку праці.

3. Можна також передбачити зміну суб'єктів управління та зближення професійних та громадських засад в організації структур управління; значнішої питомої ваги можуть набути гнучкі структури та інститути прямої участі громадян.

4. Динаміка співвідношення національного та міжнародного права призводить до орієнтації регуляторів на вирішення глобальних проблем та до співпраці у цій сфері, а протиріччя, що виникають, мають вирішуватися за

допомогою правових процедур та прямого спілкування, зокрема з використанням нових інформаційних технологій.

5. Передбачуваним є підвищення ролі науки у механізмі публічного управління шляхом визнання та закріплення її пріоритету у визначенні цілей і рішень та формування високого наукового мислення службовців, експертів, розробників та організаторів [83].

На теперішній час можна виділити як мінімум три основні фактори, що впливають на тенденції міжнародного управління. Перший – дифузія влади. У нинішній фазі глобалізації, нові технологічні прориви (цифровізація, хмарні технології, штучний інтелект (AI) / робототехніка, 3D-друк, 5G та інтернет речей) збігаються з появою екологічних обмежень, виникненням все більш багатопольного міжнародного порядку та зростанням нерівності. В останній чверті XX ст. спостерігався перехід влади від розвинених країн до економік, що розвиваються, що супроводжується залученням до світової політики недержавних акторів, таких як глобальні корпорації [54], громадянське суспільство та неурядові організації [109] або рейтингових агенцій [111]. Цей процес призводить до виникнення кількох проблем: по-перше, до зростання кількості нетериторіальних організацій, які можуть збільшувати бар'єри для міжнародного співробітництва, що може ще більше сприяти збільшенню операційних витрат за укладеними угодами; по-друге, зосередження уваги урядів, що бажають скорочення витрат, на розширенні участі у цих організаціях та прагненні до зміни моделі управління; по-третє, до збільшення кількості держав, які вважаються важливими у різних галузях міжнародного співробітництва, що може знизити шанси примирення інтересів та досягнення компромісу та співробітництва.

Другий фактор проблем глобального управління – це процес стирання кордонів між «внутрішнім» і «зовнішнім», що відбивається у наслідках рішень, які, ніби, є логічними з погляду внутрішнього регулювання. Так, наприклад, рішення турецького уряду впливають на збільшення чи

зменшення міграційного тиску на Європу. Збільшення субсидій для французьких фермерів у рамках загальної сільськогосподарської політики впливає на вирощування ячменю в Марокко. Американські фірми, що переміщують виробництво з Китаю, та запровадження урядом США обмежень на технології, торгівлю та інвестиції з Китаю надають руйнівний вплив на режим світової торгівлі та політику Пекіна (Зроблено в Китаї 2025) [112]. Остання представляє собою промислову політику, спрямовану на те, щоб зробити Китай домінуючим у світовому високотехнологічному виробництві, локалізувати технологічні ланцюжки поставок і за рахунок поєднання державних субсидій та придбання прав інтелектуальної власності, сприяти тому, щоб наздогнати – і, можливо, перевершити – західні країни у передових галузях.

Третій фактор – поєднання високої волатильності інституційних моделей, що залучають різних учасників глобального управління, з одного боку, і фрагментації багатьох сфер політики – з іншого. Це проявляється у різниці міжнародних інститутів, які розрізняються за формою (організації, режими, норми), складом учасників (державні і приватні), просторовим охопленням (двосторонні, регіональні та глобальний) та порядком денним (від вузького до глобального). Наведені інституційні моделі нагадують точки мережевої рівноваги, які встановлюються за певних умов для задоволення виникаючих потреб і відбивають баланс зусиль і інтересів. Згодом зміни в умовах, у яких працюють міжнародні інститути, викликають невідповідність між їх ресурсами та заявленими цілями, а також новим середовищем, в якому вони функціонують. У результаті вони стають менш ефективними. Виникнення криз, таких як «велика ізоляція», викликана поширенням пандемії COVID-19, Брекзітом або кризою суверенного боргу 2008 р., призводить до ослаблення деяких інститутів (як свідчить приклад ЄС чи «Глобальної сімки») чи зникнення існуючих механізмів (наприклад, Рада економічної взаємодопомоги), заміни їх новими (наприклад, «Група

двадцяти», БРІКС), більш пристосованими до умов роботи, що змінилися, проте з неясною перспективою [71].

Розширення кола акторів міжнародного управління призвело як до позитивних, так і негативних наслідків. З одного боку, більш інтенсивна конкуренція між сторонами дозволяє ефективно вирішувати основні транскордонні проблеми [42]. З іншого – постійно розширювані механізми регулювання призвели до «перегонів поступок». Більше того, багато суб'єктів глобального управління часто діють в однакових сферах, дублюючи діяльність і витрачаючи ресурси, що де-факто веде до зростання трансакційних витрат (наприклад, Всеосяжна і прогресивна угода про Транстихоокеанське партнерство (СРТПР) та Регіональне всеосяжне економічне партнерство (RCEP), які частково збігаються з точки зору предмета регулювання та держав-членів). Ця фрагментація глобального управління особливо помітна в режимі глобальної торгівлі. Останній можна описати як набір не явних та явних принципів, норм, правил та процедур ухвалення рішень, навколо яких сходяться очікування у сфері міжнародної торгівлі. Ґрунтуючись на структурі фрагментації архітектури управління, запропонованої Ф. Бірманном, Ф. Паттбергом, Х. ван Ассельтом і Ф. Зеллі, можна виділити три форми фрагментації: синергетичну, кооперативну та конфліктну. Основні відмінності між ними виникають у результаті застосування набору критеріїв диференціації, а саме за ступенем інституційної інтеграції та ступеня збігу систем прийняття рішень; за наявністю та ступенем протиріччя норм і, нарешті, щодо набору акторів. Коригування цієї структури до глобальному рівню аналізу дозволяє уявити глобальний торговий режим з його основним інститутом – Світовою організацією торгівлі (СОТ) [105].

Таким чином, динаміка наднаціонального публічного управління свідчить, що сучасний етап розвитку цивілізації та систем управління характеризується поширенням дестабілізуючого впливу глобалізаційних та

регіональних процесів на усі сфери життєдіяльності суспільств. Процеси глобалізації як фінансово-економічного та суспільного явища мають двоїстий характер і це проявляється як у нових можливостях, так і у загрозах стабільному соціально-економічному розвитку. Процеси, якими супроводжується глобалізація, відкривають колосальні можливості щодо розширення торговельно-економічних зв'язків між державами, сприяють переливанню капіталів, технологій, робочої сили у будь-якому напрямі на земній кулі. Під впливом глобалізаційних процесів світова економіка зазнає кардинальних трансформацій, зумовлених Четвертою індустріальною революцією. Водночас процеси глобалізації генерують потенційні ризики для стабільного економічного зростання, свідченням чому є ескалація новітніх викликів і загроз в умовах постпандемічної доби, повномасштабного вторгнення РФ в Україну [23, с. 5] та напруження протистояння на Близькому Сході. І на теперішній час посилення інтересу до проблеми міжнародного (глобального) управління полягає у необхідності кардинальної зміни перебігу глобальних процесів, у яких дедалі посилюються негативні тенденції та наслідки, викликаючи подальше загострення загальнопланетарних проблем. У них концентруються переважно негативні наслідки як глобалізації, так і попереднього світового розвитку та загострюються протиріччя, які загрожують загальносвітовими катастрофічними наслідками. Людству уже у найближчій перспективі необхідно вжити скоординованих дій щодо виходу з тієї чи іншої глобальної кризи, породженої глобальними проблемами та світовими процесами негативного характеру. Деградаційно-регресивні наслідки стихійного розгортання глобальних процесів та проблем вимагають їх зміни з метою повороту вектора глобального розвитку на траєкторію прогресивного розвитку (або на траєкторію сталого розвитку як нового типу розвитку, що може зберегти цивілізацію та біосферу).

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЮРИСДИКЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ

2.1. Система міжнародного управління мореплавством

Світове мореплавство є значним фактором розвитку людства, це також найбільш інтернаціональний вид діяльності, що передбачає необхідність вироблення уніфікованих правових норм та практик управління. Реєстрація суден, що вимагається сучасними правовими стандартами, має місце у багатьох державах світу, проте у міжнародних угодах визначено лише її загальні, концептуальні засади. Це стало причиною встановлення умов реєстрації кожною державою у залежності від власних інтересів, що не завжди співпадають з цілями діючих міжнародних домовленостей, та розгортання практики «зручних прапорів» або «зручних юрисдикцій», що зазвичай є офшорними. Відомо, що розвиток т.зв. офшорної держави став основним каталізатором розосередження державних функцій та виникнення складних юрисдикційних взаємодій. Ця концепція передбачає створення специфічних регуляторних режимів, що керують певною діяльністю. Іноді це призводить до виникнення правових та конституційних анклавів або до свого роду приватизації суверенітету [98; 135]. Управління цими процесами давно вийшло за кордони однієї держави, сформувало особливу практику та систему наднаціонального публічного управління судноплавством, керовану власними кращими практиками та інструментами взаємодії. При цьому, звісно, цей механізм є специфічним і викликає особливий інтерес, він існує поряд із складеною міжнародною та регіональною системою управління морською діяльністю, яку буде охарактеризовано нижче.

Система «зручних прапорів», під якими зазвичай здійснюється міжнародне судноплавство, була розроблена американськими юристами-

дипломатами, і походить з 1920-х років, коли американські посадові особи заохочували реєстрацію суден, власниками яких були громадяни США, у Панамі, з метою зменшити витрати, пов'язані зі сплатою різних зборів, але при цьому зберігаючи можливість мобілізації цих суден під час війни. Інший, ліберійський, «зручний» реєстр суден та компаній був керованим з міста В'єнна у штаті Вірджинія, що продовжував практику, спочатку розроблену групою на чолі з Едвардом Р. Стеттініусом, колишнім керуючим «Дженерал Моторс» та «Ю.С. Стіл», який займав за Президента Франкліна Рузвельта посаду державного секретаря. В 1947 р. він заснував разом з колишніми колегами з держдепартаменту «Асоціацію Стеттініуса» та запровадив у Ліберії різноманітні проекти розвитку у співпраці з урядом цієї країни. З цих проектів найтривалішим виявився судовий реєстр і до 1955 р. ліберійський прапор вийшов у лідери серед «зручних» прапорів». Група Стеттініуса розробила Морський кодекс Ліберії, згідно з яким адміністрація судового реєстру була за договором передана компанії, що базується у США. Під час громадянської війни 1990-1996 рр. роль реєстру у національному бюджеті Ліберії зростає від 10–15% до 90% [110].

У 1996 р. Ч. Тейлор, який на той час входив до складу Державної ради з шести осіб, розпочав правове переслідування адміністратора, від якого йому не вдалося під час громадянської війни отримати фінансову підтримку. За допомогою американського адвоката Л. Хаймана Тейлор подав позов проти розташованої у Вірджинії компанії «International Registries Inc.» (IRI) до американського суду, стверджуючи, що IRI переводить судновласників до іншого реєстру та не може надати Ліберії належного звіту про свої прибутки. З того моменту, як Тейлор став Президентом, його уряд винайняв Хаймана для створення Ліберійського міжнародного судноплавного та корпоративного реєстру (LISCR), який почав функціонувати з 2000 року. LISCR отримує прибуток в основному з сектора, пов'язаного з

корпоративним реєстром; ця діяльність, за своєю суттю, спрощує обходження податкових процедур [107].

Таким чином, реєстрація суден у зручних юрисдикціях може бути дуже слабко або навіть абсолютно фізично не пов'язано з відповідальною державою, оскільки надання права на використання прапора передано за договором приватним фірмам. Фактичне спостереження та видача сертифікатів безпеки для суден здійснюється визнаними приватними класифікаційними товариствами, такими як Американське бюро судноплавства або Судноплавний реєстр Ллойда. У зв'язку з незадоволенням з приводу занадто високих і обов'язкових стандартів безпеки подібних «відкритих реєстрів», яке підтримується насамперед завдяки довгостроковій кампанії яку вела профспілкова організація «Міжнародна федерація транспортних робітників» (ITF), регулюючі структури набагато охочіше почали працювати з суднами та реєстрами зниженого стандарту. Ключовим кроком на цьому шляху стала співпраця між морськими адміністраціями держав, у яких розміщені ті чи інші порти. Ці організації у підсумку почали самостійно координувати свої контрольні системи, базовані на переліку міжнародно визнаних стандартів, погоджено звітують про порушення, мають загальну комп'ютеризовану базу даних та систему санкцій і повноважень на затримання суден, визнаних такими, що не відповідають встановленим вимогам². Таким чином, фактично морехідність та умови використання судна перебувають під контролем різноманітних регулюючих органів, як публічних, так і приватних, як національних, так і міжнародних. Жоден з них не має остаточної юрисдикції, хоча рішення про затримання судна може застосовувати безпосередньо влада порту [52; 55].

² Першу регулюючу структуру було створено двадцятьма морськими організаціями, до сфери інтересів яких належали Європа та Північна Атлантика, згідно з Паризьким меморандумом про взаєморозуміння щодо контролю державою порту. Після цього виникли азійсько-тихоокеанська, карибська та латиноамериканська групи. Міжнародна транспортна федерація також має міжнародну мережу інспекторів, що підтримує зв'язок із системою контролю суден державою порту.

Крім того, у останні десятиліття XX ст. великі морські держави, крім основних національних судових реєстрів, почали створювати альтернативні (міжнародні, відкриті тощо) реєстри суден з правилами реєстрації, що відрізнялися від традиційних умов. Це стало певним компромісом, спрямованим на повернення суден під національний прапор. Така політика стала більш гнучкою, ніж національна і, врешті решт, сприяла збільшенню тоннажу під прапорами класичних морських держав. Поштовхом до створення таких реєстрів було «обвальне скорочення упродовж 80-тих років минулого століття торговельного флоту під прапорами традиційних морських держав, особливо держав Європи, на фоні циклічної кризи в світовому судноплаванні та низької кон'юнктури фрахтових ринків. Однією з перших використала цю форму виходу з кризи Норвегія, що створила у 1987 р. Норвезький міжнародний судовий реєстр, завдяки якому не лише практично припинився перехід норвезьких суден під іноземні прапори, але дефліт норвезького флоту за чотири роки подвоївся, сягнувши 55 млн т» [124], значно збільшивши надходження до бюджету країни.

«Згодом практика створення міжнародних реєстрів знайшла широке застосування. Найбільш активний період їх запровадження припав на 1986 – 1997 рр., коли Данія, Італія, Іспанія, Португалія, Бразилія, Німеччина, Франція, Японія та деякі інші країни створили свої реєстри. Біля половини міжнародних реєстрів, що існують сьогодні, належать до групи офшорних. Вони створені на залежних острівних територіях, на які поширюється юрисдикція метрополій. Тут зосереджена більша частина всього торговельного флоту під національним прапором. Характерним є те, що й в інших країнах також ставилися питання про вибір острівних територій в якості можливого місця розміщення нових реєстрів: в Норвегії – о. Шпіцберген, в Німеччині – о. Гельголанд, в Фінляндії – Аландські острови. Як правило при такому виборі значно полегшувалася законодавча сторона запровадження нових реєстрів, оскільки можна використовувати автономні

права острівних територій стосовно пільгового оподаткування та інших умов реєстрації суден» [72].

«Утворення альтернативних реєстрів з часом стало загальноприйнятою світовою практикою, основною особливістю якої стало забезпечення роботи таких суден винятково на світовому фрахтовому ринку, поза акваторією держави реєстрації (держави прапора), і конкуренції з суднами інших країн за право одержання контрактів на перевезення. Фактично всі країни Європи мають свій міжнародний реєстр, завдяки чому з офшорних зон вертаються й флот, й кошти. Наприклад, частка національного флоту, зареєстрованого у власних міжнародних реєстрах, в Данії складає 97%, в Норвегії – 91%, в Португалії – 80%, у Великобританії – 69%, у Франції – 65%. Подібні реєстри створили Туреччина, Грузія, Німеччина, Японія, Люксембург, Іспанія, Нідерланди, Італія» [113]. «Фінляндією створено навіть третій судновий реєстр на Аландських островах (поряд з Фінським реєстром звичайної дії та Фінським реєстром паралельної дії, що веде облік вантажних суден), які є особливим регіоном Фінляндії: мають автономію, власну податкову систему та повну залежність від паромних перевезень. Суттю запровадження цього реєстру була необхідність створення вигідних умов роботи для фінських пасажирських суден, підвищення рівня соціального захисту фінських мореплавців та підтримання рівня податків, що визначаються муніципальними радами, а також запровадження податку на тоннаж» [118].

«Відкриті» реєстри, як вважається, є допомогою судновласникам у скороченні витрат, підвищенні конкурентоздатності на світовому фрахтовому ринку та чинять певні перешкоди переходу національного тоннажу під «зручні» прапори. При реєстрації у «другому» реєстрі, судна підіймають не «зручний», а свій національний прапор, потрапляють під юрисдикцію власної держави, але при цьому податкові та законодавчі вимоги є подібними «зручним». При цьому, створюються також й альтернативні

способи оподаткування судноплавних компаній. Зокрема, було сформовано варіант відмови від основного податкового законодавства та запроваджений розрахунок податку на прибуток судноплавних компаній лише на основі валової місткості їхніх суден. Нідерландам вдалося оптимізувати своє податкове законодавство через закріплення податку на тоннаж у 1996 р [51; 57; 126; 136].

Необхідно також відзначити, що у системі міжнародного управління мореплавством відповідно до Римської декларації з боротьби з незаконним, неповідомленим та нерегульованим промислом (ННН-промислом), прийнятої на нараді міністрів рибальства 12 травня 2005 р. [125], запропоновано утворити Глобальний реєстр рибпромислових, рефрижераторних транспортних суден та суден постачання (Глобального реєстру). Декларація містить рекомендацію про необхідність розробки ФАО всеосяжного глобального реєстру рибальських суден, включаючи рефрижераторні транспортні судна та судна постачання, в якому повинна бути інформація про бенефіціарних власників. Ця інформація може бути конфіденційною відповідно до національного права держав. Інтерес до Глобального реєстру є підвищеним не лише для держав, що зазнають збитків у зв'язку з таким промислом, але також й з боку учасників процесу постачання морепродуктів, багато з яких все частіше вживають заходів зі встановлення приналежності та діяльності суден, які постачають їм рибу, щоб переконатися, що вони не замішані в ННН-промислі чи зловживаннях зі сторони екіпажів. Створення такого реєстру, на наше переконання, є однією з форм публічного адміністрування діяльності з протидії ННН-промислу.

Система міжнародних інституцій, що здійснює на теперішній час міжнародне управління мореплавством складається з: ООН, Міжнародної морської організації, Міжнародного органу з морського дна, Комісії з меж континентального шельфу, Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, а також низки

неурядових організацій (Міжнародний морський комітет, Асоціація диспашерів за загальною аварією, Консультативний Комітет із запобігання забруднення моря нафтою, Міжнародна асоціація класифікаційних товариств, Міжнародна Асоціація маякових служб, Міжнародна Асоціація портів і гаваней, Міжнародна гідрографічна організація, Інститут лондонських страховиків тощо), що чинять значний вплив на сучасну практику мореплавства. Зважаючи на обмеженість цього дослідження вимогами щодо його обсягу, означимо правовий статус лише однієї організації, що чинить визначний вплив на сучасне мореплавство, а саме Міжнародної морської організації (ІМО).

Цю Організацію було створено в 1948 р., коли на Конференції ООН була прийнята Конвенція про Міжурядову морську консультативну організацію (набула чинності в 1958 р., а в 1982 р. Організація одержала свою теперішню назву, що сприяло підвищенню її статусу) [1]. ІМО належить до кола спеціалізованих установ ООН. Основним завданням ІМО було прийняття нової версії Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі. Воно було виконане в 1960 р., після чого ІМО було спрямовано свою увагу до таких питань як адміністрування міжнародних морських перевезень через видання інструктивних листів, інших обов'язкових документів, визначення положення вантажної марки та перевезення небезпечних вантажів, була також переглянута система виміру тоннажу суден. Згідно зі ст. 1 зазначеної Конвенції цілі ІМО зводяться до наступного:

«1) забезпечення механізму співробітництва держав у сфері регулювання практичних та, зокрема, технічних питань будь-якого виду, що зачіпають міжнародне торговельне судноплавство; сприяння загальному прийняттю норм стосовно безпеки на морі, підвищенню ефективності судноплавства, запобігання забруднення моря з суден та боротьбу з ним, а також розгляд адміністративних питань, пов'язаних з цими цілями;

2) заохочення усунення дискримінаційних заходів та зайвих обмежень у сфері міжнародного торговельного судноплавства зі сторони урядів для того, щоб надати світовій торгівлі можливість без дискримінації користуватися його послугами; заохочення зусиль урядів з розвитку свого національного судноплавства та з метою забезпечення безпеки;

3) забезпечення розгляду Організацією будь-яких спорів, що стосуються судноплавства та його впливу на морське середовище, які можуть бути передані їй будь-яким органом або спеціалізованою установою ООН (відповідно до Угоди між ООН та ІМО від 17 лютого 1959 р. ООН визнає ІМО спеціалізованою установою, відповідальною за такі дії, які вважаються необхідними відповідно до Конвенції про ІМО для виконання її основних цілей);

4) забезпечення обміну інформацією між урядами з питань, що перебувають на розгляді ІМО».

Для досягнення зазначених цілей ІМО розглядає питання, що стосуються судноплавства та його впливу на морське середовище, і приймає за ними рекомендації. Значною є роль ІМО у підтримці концепції сталого розвитку людства за рахунок підвищення безпеки мореплавства та захисту Світового океану від негативних впливів судноплавства. Усі основні документи ІМО з безпеки мореплавства спрямовані на запобігання аварійним подіям з суднами і, отже, на мінімізацію потрапляння у морські простори шкідливих речовин у разі виникнення аварійних ситуацій. Природоохоронні конвенції, розроблені та прийняті завдяки діяльності цієї Організації, знижують ризик експлуатаційних забруднень природного середовища. Багато країн, що розвиваються, не можуть цілковито ввести у дію документи ІМО. З цієї причини Організація розробила Об'єднану програму технічного співробітництва (ОПТС), метою якої є надання допомоги країнам у нарощуванні їхнього людського та організаційного потенціалу для ефективного виконання нормативних вимог ІМО. Здійснюючи підтримку у

створенні та зміцненні потенціалу у морському секторі, ОПТС сприяє тому, щоб у цих країнах забезпечувалося безпечне, захищене та ефективне судноплавство, а також захист їх водних просторів та узбережжя від екологічної шкоди, заподіяної суднами та іншою діяльністю, пов'язаною з морем [123].

Особливий характер мають приписи Міжнародної морської організації як форми здійснюваного нею міжнародного публічного адміністрування морської діяльності. І щодо них мають місце різні точки зору. Так, як стверджують одні автори, Міжнародна морська організація розглядається як міжнародна організація, що має широку законодавчу компетенцію, оскільки розроблені в її рамках конвенції не вимагають ратифікації державами-членами і мають для них обов'язковий характер за умови, що держави не заявляють заперечення проти зазначеного зобов'язання (процедура *opting out/contracting out*)» [130]. З даними твердженням навряд чи можна погодитись. У цій частині автор посилається на позицію Д. Андерсона «Правотворчі процеси в системі ООН» [31].

На думку Андерсона, у разі технічних конвенцій у морській сфері, таких як МАРПОЛ73/78 та СОЛАС74/78/88, офіційні поправки до їх остаточних редакцій швидко приймаються щодо основних положень конвенцій та додатків. На теперішній час поправки регулярно приймаються в рамках ІМО, оскільки стандарти безпеки повинні вдосконалюватись з урахуванням нових технологій суднобудування. Крім того, на думку Д. Андерсона, в поправках, що приймаються, рідко передбачається процедура їх ухвалення шляхом мовчазної згоди. Процедура мовчазної згоди часто застосовується, щоб уникнути затримок у запровадженні найвищих стандартів технічної безпеки. Андерсон також вважає, що існують різні підходи урядів до питання про процедури прийняття поправок до текстів технічних конвенцій, особливості яких можуть пояснюватися швидше їх технічним, ніж правовим характером». З цих положень випливає, що

процедура мовчазної згоди може стосуватися лише поправок, а не самих конвенцій. Звісно, нормотворча діяльність Міжнародної морської організації удосконалюється за допомогою створення інструментів попереджувального (превентивного) характеру, а також розвитку свого внутрішнього права, яке також сприяє досягненню цілей організації. При цьому можна вважати, що нормотворча функція цієї Організації отримує прояв у наступних напрямках: створення норм та стандартів безпеки мореплавства та захисту морського середовища; контроль за виконанням встановлених стандартів; створення превентивних засобів забезпечення безпеки мореплавства. На наше переконання, здійснення ІМО нормотворчої функції може вважатися успішним лише за умови, що всі або, принаймні, більшість розроблених нею рекомендаційних положень будуть імплементовані у національне законодавство та практику держав, а розроблені під егідою Організації міжнародні конвенції та поправки до них стануть прийнятними для максимально можливої кількості держав.

У цілому, система міжнародного управління мореплавством, що склалася на теперішній час охоплює систему глобальних, регіональних та подекуди особливих національних публічних механізмів. При цьому, ці механізми ставали результатом співпраці як держав, так й приватних суб'єктів (судновласників, їх об'єднань, класифікаційних товариств тощо). На теперішній час ними напрацьовані стандартизовані практики діяльності, впроваджені обов'язкові правові норми та власні зводи правил, звичаїв, дотримання яких стало традиційним у мореплаванні: вони є практично унесвітньо погодженими та устояними. Сьогодні такі організації, зважаючи на нові науково-технічні досягнення та Четверту індустріальну революцію у цілому, а також нові виклики та загрози сучасному мореплаванню, активно займаються пошуком нових рішень, форм та методів (інструментів) регуляторного впливу на стрімко оновлювані технічні рішення для суден, зокрема їх автономізацію та екологізацію.

2.2. Глобальні регуляторні механізми у фінансовій сфері

«Розвиток світової фінансової системи, умов та форм міжнародного руху фінансових ресурсів відбувається сьогодні під впливом глобальних трансформаційних та еволюційних процесів. Фінансова глобалізація стала одним з найважливіших проявів глобальної інтеграції економічних систем і виражається у вільному русі капіталів між країнами, розвитку глобального фінансового ринку, формуванні системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів» [19, с. 128]. Висока економічна взаємозалежність ставить питання про формування системи глобального управління, яка має враховувати сучасний стан взаємозв'язків та усесвітніх ланцюгів постачання, а також відповідати Цілям сталого розвитку на 2016–2030 рр. (The 2030 Agenda for Sustainable Development), що були затверджені Генеральної Асамблеєю ООН [129].

Як відзначається у літературі, «за єдиної сутності фінансових відносин існують певні особливості в створенні та використанні фінансових ресурсів. Оскільки концентрація фінансових ресурсів проводиться у відповідних грошових фондах, фінансова система визначається як сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, що зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектору економіки, певних фінансових інституцій, домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства у цілому, окремих верств населення, господарських структур, окремих громадян» [12, с. 153].

Використання податкових оаз для ухилення від сплати податків на дохід і прибуток, що є складовим елементом системи розглянутих вище «зручних прапорів», почалося у перші десятиліття XX ст., і є одним з напрямків, за якими формується глобальне управління фінансами. Воно є досить специфічним, проте таким, що охопило увесь світ та, на наше переконання, може бути розглянуте як важливий напрям міжнародного

публічного управління фінансовою сферою. Воно не має централізованого управління, щодо нього об'єктивно не виробляються кращі практики роботи, проте завдяки поширеності та зручності, а іноді навіть рятівному характеру, вони розглядаються як специфічний, особливий механізм управління фінансовими потоками у світі.

До 1960-х років практика офшорних податкових юрисдикцій було дещо обмеженим завдяки поєднанню національних заходів (контроль за валютою, рухом капіталу та переказом активів) та визначенню податкових прав, що були врегульовані низкою податкових угод. Зростання процесів поглинання бізнесу транснаціональними корпораціями та корпоративними мережами призвело до розвитку мереж міжнародної податкової адміністрації, хоча насамперед ці зв'язки діють між провідними країнами Організації економічного співробітництва та розвитку. Коли сталися такі зміни, як конвертування валют, лібералізація руху капіталів та вихід банківських систем на транснаціональний рівень, податкові оази перетворилися на офшорні фінансові центри (ОФЦ), що діють як каталізатори нової глобалізованої фінансової системи. До 1970-х рр. «офшор» став ширшим явищем, що виступав у якості стимулу двостороннього процесу скасування регулювання на національному рівні та появи нового регулювання на міжнародному рівні. Контроль, що базується на прямому державному втручанні в економічну діяльність фірм, які припинили бути чисто національними, часто доводилося скасовувати. У результаті поступово виникали міжнародні адмініструючі структури [97].

Для низки цілей було створено правові анклавні чи спеціальні юрисдикції, де податковий стимул часто поєднувався з іншими перевагами регулювання: зони заохочення експорту або зони вільної торгівлі, спеціальні економічні зони, зони підприємництва. Зони вільної торгівлі, засновані на раніше існуючій концепції порто-франко – безмитному імпорту транзитних товарів – полегшили створення підприємств, заснованих на збиранні або

обробці сировини, що ввозиться для реекспорту. Однак часто процес йшов далі, створювалися анклав, у яких були ослаблені або зняті інші обмеження, зокрема положення щодо зайнятості та соціального захисту.

Хоча закони, призначені для спеціальних цілей, зустрічаються практично в усіх державах, деякі з них, у т.ч. невеликі, мають більш послідовні набори правил, розроблені для того чи іншого зняття обмежень. Їх можна вважати особливо спроектованими юрисдикціями. Це явище, головне рисою якого часто є уникнення оподаткування чи ухилення від податків, отримало назву «комерціалізації суверенітету» [86]. Зазвичай вона передбачає спеціальні положення для іноземців-нерезидентів, використання таких правових фікцій, як приватна корпорація, та невизначеність абстрактних правових понять, таких як дохід та юридичне місцеперебування (місце реєстрації). У багатьох країнах передбачена така фінансова «огорожа» з метою залучення певного типу бізнесу чи інвестицій. Однак більший набір пільг, запропонований явними податковими оазами, найчастіше визначається встановленням режиму нульового або низького оподаткування доходів або за умови для нерезидентів; тим самим він в основному використовується для т.зв. «поштових скриньок» (фірм, зареєстрованих у податкових оазисах і які мають там формальні представництва) або фондів довірчого управління активами. Явні оази такого роду часто мають ряд цілковито виражених відмінних рис, що визначають важливість оподаткування та податку на дохід для сучасної державної економіки [56].

У якості ілюстрації можна навести три приклади. Емірат Дубай – одна з колишніх держав «Договірного Оману», які утворили в 1971 р. Об'єднані Арабські Емірати. Ряд повноважень був делегований федеральному уряду ОАЕ, у той час, як ряд інших залишився за окремими еміратами. Емір Дубая є прем'єр-міністром ОАЕ. Правова система ґрунтується на подвійній системі шариату та цивільних судів, а кримінальне право є кодифікованим на федеральному рівні. Хоча нафта і є важливим фактором економіки Дубая,

через порівняно низький рівень її запасів емірат обрав політику економічного розвитку, що приваблює мобільний бізнес до країни. Традиційно Дубай був перевалювальним пунктом для свого регіону, відомого на той час як «Піратський берег». Вільна зона Джебел-Алі допомогла Дубаю стати найбільшим портом і згодом стала зразком спочатку для дубайського Інтернет-сіті з високо розвиненою технічною інфраструктурою, а потім для Дубайського міжнародного фінансового центру (DIFC), заснованого у 2002 році. Для спрощення роботи останнього уряд ОАЕ ухвалив декрет, що створює, по суті, на території Дубайського міжнародного фінансового центру певний правовий анклав. Тепер ця територія має право користуватися власною системою цивільних законів та фактично вирішувати комерційні, корпоративні та фінансові питання у власних судах, які складаються переважно з британських суддів [117].

Іншим прикладом є Кайманові острови, британське володіння, що належить до складу заморських територій. Уже давно Кайманові острови мали високий ступінь автономії, навіть коли керувалися Британією з Ямайки. Згодом вони віддали перевагу не входити до складу незалежної Ямайки та залишилися британською територією, що перебуває у досить неоднозначних відносинах з різними департаментами уряду Великої Британії. Кайманові острови ніколи не мали прямого оподаткування, та їх державні доходи спиралися переважно на непрямі податки, в основному імпортні мита, податки на споживання та ліцензійні збори. У 1970-і роки вони стали офшорним фінансовим центром і швидко перетворилися на найбільший центр банківських активів (в основному фіктивних). Втім, розвиток цього центру був пов'язаний з інвестиційними, фондами, особливо хеджевими та капітальними (взаємними фондами акцій). Губернатор, який призначається Великою Британією, головує у Виконавчому комітеті (аналог кабінету міністрів), призначає трьох міністрів з семи і має деякі додаткові прерогативи, зокрема загальне повноваження приймати законодавство «в

інтересах громадського порядку, суспільної довіри та належного управління». Хоча переважно за міжнародні відносини Кайманових островів відповідає уряд Великої Британії, право вести переговори щодо міжнародних угод, особливо щодо фінансових та податкових питань, делеговане Каймановим островам «за довіреністю» – через так званих «листи передачі повноважень» Міністерства закордонних справ та у справах Співдружності [49].

Третім прикладом є князівство Ліхтенштейн, яке було частиною Священної Римської імперії, а в 1816 р. стало незалежною державою. Воно зберігає тісні зв'язки з Австрією, оскільки його князі відігравали важливу роль в Австро-Угорській монархії: вони придбали цю територію з метою отримати право бути членами імперського Рейхстагу і жили у Відні аж до закінчення Першої світової війни. Ліхтенштейн, який на той час був бідною сільською територією, вступив у митний і валютний союз зі Швейцарією, а в 1930-ті і особливо у 1950-і роки, залишаючись карликовою державою, перетворився на процвітаючий економічний анклав, господарство якого, незважаючи на наявність деяких високотехнологічних галузей промисловості, базувалося насамперед на фінансах, особливо на приватному банківському бізнесі – управління персональними фінансами (*private banking*). З географічної точки зору Ліхтенштейн навряд чи можна назвати офшором (буквально англ. *offshore* – «у морі, далеко від морського берега»), оскільки ця держава не має виходу до моря і оточена іншими такими ж (Австрією та Швейцарією). Багато у чому він тісно інтегрований зі своїми сусідами, оскільки не має великих аеропортів, залізничного зв'язку, фізичних кордонів або митних формальностей. Однак імміграція та режим проживання у Ліхтенштейні перебувають під ретельним контролем. Спадковим головою держави є князь. Після неоднозначно оціненого референдум, що відбувся в 2003 р., його повноваження було розширено. Він представляє державу у міжнародних відносинах, і, хоча більшість договорів вимагають ратифікації

парламентом, всі закони для набрання чинності вимагають затвердження князем. Ліхтенштейн відомий насамперед як центр приватних банків. Додаткова конфіденційність приватного капіталу там може бути забезпечена за допомогою своєрідної форми довірчого управління – так званого Anstalt (що німецькою означає «установа, інститут»). Князь є також власником «LGT Group», найбільшого приватного банку князівства, який керує активами княжої сім'ї [67; 128].

Дійсно, виникнення офшорних фінансових центрів у 1970-ті рр. сталося не без певного заохочення зі сторони валютної влади провідних країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Завдяки ним виник спосіб забезпечення переходу від фіксованого до плаваючого обмінного курсу та встановлення важко контрольованих кордонів між поточним рахунком платіжного балансу та рахунком руху капіталів. Проте з того часу розвиток офшорних фінансів також неодноразово визнавався слабкою ланкою у системі фінансового регулювання, як з точки зору системної безпеки, так і з точки зору використання офшору проти законних цілей. Так, з 1980-х років робилися спроби привести регулюючі системи офшорних фінансових центрів у відповідність до міжнародних норм, здебільшого за допомогою неформальних міжнародних регулюючих організацій, таких як Базельський комітет з банківського нагляду, Міжнародна організація комісій з цінних паперів, Міжнародна група фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial Action Task Force, FATF). Стурбованість зростанням кількості випадків ухилення від сплати податків з розвитком економічної глобалізації також привела податкові органи країн Організації економічного співробітництва та розвитку до спроб боротьби з податковими оазами. З 1998 року ці спроби координуються у рамках кампанії проти «шкідливої податкової конкуренції», яка ведеться Комітетом з фіскальних питань (OECD-CFA) та через Групу з

кодексу поведінки, створену Європейським Союзом як засіб «м'якої координації» [103].

Офшорні юрисдикції не є ринковою нішею або якимось маргінальним феноменом. Такі об'єднання, як Організація економічного співробітництва та розвитку та Форум з фінансової стабільності (ФФС), у рамках своєї діяльності з введення офшорів під контроль глобальних структур управління, ідентифікували як податкові притулки або офшорні фінансові центри (найчастіше й те, й інше) понад сорок країн. Поряд з цими специфічними юрисдикціями, «офшор» також є системою взаємодії або процесом, регульованим механізмами конкуренції. А система цих механізмів по багатьох лініях також пронизує найбільші держави, які є офшорами. Щоб врахувати обидва ці аспекти, робилися спроби встановлення більш тісної координації фінансового регулювання, особливо після дискусії, що відбулася після Азійської кризи 1997–1998 років. Ці спроби робилися, перш за все, через міністерство фінансів країн «Великої сімки» і керівництво центральних банків цих держав, хоча до них була залучена і більш широка група зростаючих економічних систем та лідерів з середовища країн, що розвиваються.

Підсумком цієї роботи стало створення Форуму з фінансової стабільності. Саме цією групою було визначено та сформульовано компендіум фінансових стандартів і кодексів. Форум продовжує здійснювати спільне спостереження за цими стандартами, хоча поточний моніторинг відповідності цим стандартам і кодексам всіх великих фінансових текстів передано співробітникам Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку, а також Міжнародній групі фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей (FATF) та пов'язаних з нею організаціям з розробці фінансових та юридичних стандартів для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Процес такого моніторингу має назву «Спостереження за стандартами та кодексами» (Reviews of Standards and Codes). Однак щодо контролю за сплатою податків моніторинг ведеться окремо і перебуває під егідою комітету Організації економічного співробітництва та розвитку з фіскальних питань (OECD-CFA), який створив глобальний форум у відповідь на наполегливі вимоги країн, що не належать до Організації, про те, щоб співробітництво у сфері дотримання правил оподаткування ґрунтувалося на неупередженості та велося на рівних і справедливих всіх умовах. Підсумок цих спроб встановити більш чітку структуру та впорядкувати координацію регулюючих положень, проте, проявляється, швидше за все, у посиленні тенденції до збільшення нових організацій і структур.

«В умовах глобалізації економіки міжнародні фінансові організації є ключовим механізмом регулювання міжнародної валютно-фінансової системи, а також основним джерелом надання фінансової, технічної та аналітичної допомоги країнам на шляху до здійснення соціально-економічних трансформацій» [22, с. 100-101]. «За класичними поглядами, сфера міжнародних фінансів відображає перерозподільно-обмінні відносини та централізацію ресурсів на світовому рівні. Вона складається з двох частин – міжнародних фінансових відносин та безпосередньо міжнародних фінансів. Міжнародні фінансові відносини опосередковуються через міжнародні розрахунки, які, у свою чергу, ґрунтуються на використанні двох валют і встановленні валютного курсу. Функціонування фінансового ринку забезпечується через відповідні інституції – банки, інституційні інвестори, фондові біржі. Світова та регіональні фінансові системи складаються з двох рівнів: національні фінансові системи країн світу чи окремого регіону; міжнародні фінанси, які відображаються у централізованих на світовому чи регіональному рівнях коштах та фінансових ресурсах» [19, с. 133-134].

Міжнародний валютний фонд і Світовий банк – це результат Бреттон-Вудської конференції 1944 р., мета якої було створення фундаменту для

економічного співробітництва та розвитку, спрямованого на зміцнення та зростання світової економіки. Ця мета продовжує бути головною для обох організацій, але їхня діяльність постійно пристосовується до змін економічного розвитку та появи нових глобальних викликів. Діяльність МВФ зосереджена на питаннях макроекономічної та фінансової стабільності, тоді як діяльність Світового банку — на питаннях довгострокового економічного зростання та подолання бідності. «Зростаюча роль міжнародних фінансових організацій в умовах глобалізації економіки обумовлена такими факторами:

- 1) посилення інтернаціоналізації господарського життя і стрімкий розвиток транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, діяльність яких вийшла за межі національних економік;
- 2) поглиблення процесів глобалізації в економічній і фінансовій сферах;
- 3) розширення міждержавних форм регулювання валютно-кредитних і фінансових відносин як складова регулювання міжнародних економічних відносин;
- 4) необхідність створення організаційних основ міждержавного механізму спільного вирішення валютно-фінансових проблем світового економічного розвитку у зв'язку з посиленням нестабільності міжнародної валютної системи та фінансових ринків» [20].

Провідною організацією, як за сферою повноважень, так й за універсальністю членства є МВФ, що здійснює моніторинг міжнародної валютної системи і фактично формує світову фінансову архітектуру через надання позик та фінансової підтримки країнам, що мають проблеми платіжного балансу. Також до функціоналу Організації належить співпраця з урядами країн-членів через надання технічної допомоги у здійсненні «монетарної, валютної, бюджетної і податкової політики та банківської діяльності, в упорядкуванні статистики, розробці фінансового та економічного законодавства, а також у підготовці кадрів для реалізації

зазначених вище реформ» [22, с. 113, 116]. Таким чином, виходячи з цілей, МВФ справляє глобальні управлінські впливи на фінансово-економічні відносини, виконуючи функції регулювання, фінансування, нагляду та консультування держав-членів у валютно-фінансовій сфері [16, с. 114-117]. Завдяки роботі МВФ забезпечується погодження системи співробітництва у фінансовій сфері на взаємовигідній основі як для розвинених країн, так й країн, що розвиваються [133].

Отже, у рамках міжнародних економічних відносин держави мають свої інтереси, які можуть не збігатися і навіть бути протилежними. У зв'язку з цим виникає потреба в урахуванні та гармонізації позицій різних країн з метою забезпечення стабільності світової економіки. Зазвичай це здійснюється за допомогою міжнародних організацій, що виконують функції органів наднаціонального регулювання економічних пріоритетів і валютно-фінансових відносин. При цьому міждержавна взаємодія в рамках наднаціональних органів глобального регулювання передбачає також використання численних та різноманітних формальних та неформальних каналів такої взаємодії.

2.3. Адміністрування всесвітніх правил торгівлі

Право та юристи були тими, хто відігравав провідні ролі у створенні та управлінні глобалізованими регулюючими структурами. Значна частина їх роботи залишилася малопомітною або мала прихований характер. Однак мала місце і більш помітна тенденція – тенденція до легалізації глобальних інститутів управління. Гарним прикладом цього є Світова організація торгівлі, доказом чого є те велике значення, яке надається їй як уособленню верховенства права у світовій торгівлі. Після того як нею було пережито драматичні події у Сіетлі (де в 1999 році упродовж усіх днів її форуму місто

буквально тряслося від протестів антиглобалістів), тодішній генеральний секретар організації Майк Мур так підбив підсумок своєї промови «Зворотня реакція на глобалізацію?»: «Світова організація торгівлі є могутньою силою, що діє на благо усього світу. І все ж нас часто розуміють неправильно – іноді нерозуміння щире, але часто за упередженням. Ми у жодному випадку не є світовим урядом. Люди не хочуть світового уряду, і ми не прагнемо ним бути. В організації все вирішують уряди, а не ми. Але люди бажають глобальних, універсальних правил. Якби Світової організації торгівлі не існувало, то люди б закликали створити форум, де держави змогли би обговорювати ратифіковані національними парламентами правила, що сприяють більш вільній торгівлі та встановлюють прозорі й передбачувані умови для бізнесу. І вони б закликали до створення механізму, що дозволяє урядам уникати зіткнень на ґрунті торговельних протиріч. Саме таким механізмом і є Світова організація торгівлі. Ми не встановлюємо законів. Ми підтримуємо верховенство права. Альтернативою йому є закон джунглів, де сильний завжди має рацію, а слабкому місця немає» [80].

«Світова організація торгівлі – єдина міжнародна організація, що опікується глобальними правилами торгівлі між державами. Її головна функція – забезпечувати, щоб торгівля відбувалася настільки легко, передбачувано і вільно, наскільки можливо. СОТ стала наступницею Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), укладеної після Другої світової війни. Тож попри те, що СОТ – одна з наймолодших міжнародних організацій, багатосторонній торговельній системі, початково закладений ГАТТ, вже понад 70 років» [14].

Світова організація торгівлі має статус спеціалізованої установи ООН, до функцій належить формування світових торговельних стандартів, моніторинг міжнародної торгівлі, консультування з питань управління у відповідній галузі, нагляд за торговельною політикою країн [16, с. 95-97; 23, с. 193, 197;]. О. Скрипник зазначає, що «на даний час діяльність СОТ

виходить за межі власне торговельних стосунків та значною мірою передбачає виконання функцій міжнародного економічного регулювання, що спрямоване на усунення перешкод для руху товарів і послуг, вільний доступ до національних ринків і джерел сировини. Членство у СОТ стало на сьогодні практично обов'язковою умовою для будь-якої країни, що прагне інтегруватися у світове господарство» [23, с. 194].

Відповідно до Угоди про заснування СОТ (Марракеської угоди) [5] «цілями Організації є: підвищення рівня життя; забезпечення повної зайнятості й значного та постійного зростання реального доходу й ефективного попиту; розширення виробництва товарів та послуг і торгівлі ними з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку; прагнення захистити й зберегти навколишнє середовище та поліпшити засоби для досягнення цього в такий спосіб, який є сумісним з їхніми відповідними потребами та інтересами на різних рівнях економічного розвитку». Також в Угоді функціями СОТ визначено:

«1. Сприяння виконанню, адмініструванню, реалізації положень та досягненню цілей цієї Угоди та багатосторонніх торговельних угод, а також забезпечення рамок для виконання, адміністрування й реалізації торговельних угод з обмеженим колом учасників.

2. Забезпечення платформи для проведення переговорів між її членами стосовно багатосторонніх торговельних відносин з питань, які регулюються угодами, як зазначено в додатках до цієї Угоди. За рішенням Конференції міністрів СОТ також може надавати майданчик для подальших переговорів між її членами стосовно їхніх багатосторонніх торговельних відносин, а також рамки для впровадження результатів таких переговорів.

3. Адміністрування Домовленості про правила та процедури вирішення спорів.

4. Адміністрування Механізму огляду торговельної політики.

5. Співробітництво з Міжнародним валютним фондом і Міжнародним банком реконструкції та розвитку та його філіалами для досягнення більшої узгодженості у формуванні глобальної економічної політики, у разі необхідності».

«Членами СОТ є 164 країни Вищим керівним органом СОТ є Конференція міністрів. Поточне управління діяльністю організації та моніторинг виконання угод та рішень Конференції міністрів здійснює Генеральна Рада, яка засідає в штаб-квартирі в Женеві за участі представників всіх членів СОТ. Генеральна Рада також координує діяльність двох спеціальних органів: Органу з питань огляду торговельної політики та Органу з питань вирішення спорів. Під загальним керівництвом Генеральної ради функціонують Ради з ключових сфер торгівлі (Рада з торгівлі товарами, Рада з торгівлі послугами та Рада з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності), а також комітети, робочі й переговорні групи, комісії для розгляду окремих аспектів міжнародної торгівлі. Органом, який забезпечує поточну діяльність СОТ є Секретаріат, який розташований у Женеві. Секретаріат очолює Генеральний директор СОТ. З 1 березня 2021 року Нгозі Оконджо-Івеала (Ngozi Okonjo-Iweala) стала сьомим Генеральним директором СОТ, ставши першою жінкою африканкою, яка обіймає посаду Генерального директора» [21].

Політична прийнятність згоди з широким спектром зобов'язувальних норм, яких на теперішній час встановлює Світова організація торгівлі, ґрунтується, по суті, на її квазісудовій процедурі вирішення спорів і, насамперед, на діяльності її Апеляційної ради (Appellate Body). Однак ця роль перебуває у рамках дуже обмеженого мандата, що формально залишає право інтерпретувати угоди «політичним» органам представників держав-членів. Впливова група дослідників визнала, що діяльність Світової організації торгівлі з легалізації слід оцінювати за трьома критеріями: вона ґрунтується на правилах, які вважаються такими, що мають обов'язкову силу,

сформульовані точно, а їх інтерпретація делегована третейському арбітрові [26, р. 404-406]. Ця точка зору критикувалася як така, що надто вузько трактує право [58]. Формалістичний підхід базується на припущенні, що право забезпечує відносно точні правила, отже легалізація відображає політичні рішення, прийняті державами з метою забезпечити «надійність зобов'язань», реалізацію яких вони делегують арбітрам, які діють керуючись формалістичною раціональністю [27, р. 426-427].

При цьому, арбітраж Світової організації торгівлі передбачає майстерну навігацію у лабіринті правових норм, і не лише у складній структурі угод самої Організації, а й серед багатьох взаємопов'язаних регулюючих режимів, з якими вони перетинаються. Більше того, ключові зобов'язання Світової організації торгівлі виражені у термінах абстрактних загальних принципів, з яких можливі протилежні за своєю суттю винятки і які є дуже невизначеними. Незважаючи на це, Апеляційна рада, значною мірою для того, щоб уникнути звинувачень у творчій інтерпретації правил, прийняла формалістичний підхід, що підкреслює їх буквально трактування. Однак це було зроблено досить тонко: хоча для заспокоєння широкого загалу було підкреслено дотримання букви формулювань угод, Апеляційна рада у той же час прагнула загального розуміння духу інтерпретацій, бажаних для досягнення цілей вільної торгівлі, і сподівалася переконати у цьому фахівців з торгівлі та економічного регулювання [101].

Зазначимо, що заснована на правилах торговельна система, що символізується положенням про Найбільше сприяння торгівлі, поступово змінюється дискримінаційною лібералізацією торгівлі, заснованою на преференційних торгових угодах, які були ініційовані після завершення Уругвайського раунду ГАТТ і прискорилися у червні 2006 р., коли переговори у Досі були припинені. Незважаючи на повернення до багатосторонніх переговорів, ця тенденція продовжилася, що посилює кризу СОТ як переговорного форуму. Згідно з даними СОТ, у жовтні 2020 р. діяло

306 угод про преференційну торгівлі, з яких 132 стосувалися товарів, 2 – послуг, а 156 – як товарів, і послуг. Для порівняння, у 2006 р. таких угод було 154 [134]. Тенденція до обходу принципів недискримінаційної торгової системи вказує на втому від переговорів або, принаймні, на сумніви в досяжності багатосторонніх цілей переговорів. Члени СОТ відкидають «принцип єдиного зобов'язання» [132], бажаючи при цьому укласти угоди про преференційну торгівлю [68]. Ці форми дискримінаційної лібералізації торгівлі дозволяють їм долати безвихідь у торговельних переговорах. Що ще важливіше, вони залишають місце для можливого переходу у бік ринкової регіоналізації, що проявляється у більш коротких, локальніших і регіональних виробничо-збутових ланцюжках та регіональних і внутрішньорегіональних торговельних угодах, згрупованих навколо трьох регіонів: Азії, Європи та Північної Америки. Це підтверджується даними, опублікованими Азійським банком розвитку. Вони вказують на високий обсяг внутрішньорегіональної торгівлі в Азії, який збільшився у середньому з 55,9% у 2010–2015 роках. до 57,8% у 2017 р. При цьому частка внутрішньорегіональної торгівлі в ЄС (63,8%) значно перевищує обсяг внутрішньорегіональної торгівлі Північної Америки (40,7%) [34].

Дискримінаційна лібералізація торгівлі, прискорена мегарегіональними торговельними угодами та залежністю глобальних виробничо-збутових ланцюжків від невеликої кількості постачальників, чинить потужний, хоча і не завжди позитивний вплив як на країни з ринком, що формується, так і на країни з розвиненою економікою. Р. Болдуїн та Е. Томіура [35] досліджували вплив COVID-19 на торгівлю та виявили можливість «зараження ланцюжків постачання», тобто прямих перебоїв, що перешкоджають виробництву в основних виробничих центрах глобальних ланцюжків постачання (Японія, Корея, Тайвань, Китай, США та Німеччина). Розмір їх ВВП, сукупна частка у світовому виробництві та експорті, а також торговельні зв'язки з іншими країнами сприяли зменшенню обсягу світової торгівлі на 9,2% у

2020 р. [134]. Економічна криза була обумовлена не лише перебоями у постачаннях, викликаними низкою заходів, спрямованих на профілактику COVID, які уповільнили виробництво основних країн ГЦДВ (Глобальних ланцюжків доданої вартості) в Азії, Європі та Північній Америці, але і стала результатом шоку попиту та зростання економічного протекціонізму. Останній фактор може додатково бути посилений дискримінаційними торговельними угодами, які американський економіст Д. Бхагваті [38] порівняв з термітами, зашкоджують вільній торгівлі. Можливо, ризики конфліктної фрагментації, дискримінаційного ставлення та протекціонізму найбільш помітні щодо технологічних тенденцій, що змінюють торгівлю. На електронну торгівлю вже припадає приблизно 20% світової торгівлі, і, за прогнозами, до 2025 р. її частка зросте до 25% [76].

Незважаючи на значний потенціал, цей віртуальний економічний простір не є цілковито урегульованим. Таким чином, балканізовану [29] цифрову торгівлю і, у ширшому сенсі, цифрову економіку можна визначити як незвідані території, на яких держави прагнуть утверджувати свої правила у кіберпросторі, що знаходиться у певній територіальній юрисдикції, у той час як гігантські глобальні корпорації (GAFAM – Google, Apple, Facebook, Amazon і Microsoft) прагнуть кинути виклик будь-якій формі державного контролю. Конфлікт між державними та приватними стейкхолдерами відбувається за відсутності міжнародного режиму управління інтернетом та фундаментального зіткнення між двома уявленнями про (цифровий) суверенітет. На теперішній час управління інтернетом засноване на моделі за участю багатьох заінтересованих сторін, що включає держави, компанії, громадянське суспільство та організації, в яких домінують США, що традиційно сприймаються як гарант децентралізованого інтернету. Ця система оскаржується основними державами, що розвиваються, з «Групи двадцяти»: Китай, Росія та Саудівська Аравія проголошують доктрину «інтернет-суверенітету», оформлену як суверенне право регулювати

національний сегмент інтернету [63]. Ці держави разом із іншими країнами з економікою, що розвивається, такими як Бразилія, Індія або Індонезія, проводять обмежувальну політику, яка ставить під загрозу глобальну цифрову торгівлю та послугу передавання (обміну) даних.

Одним із прикладів є Китай, який переважно завдає шкоди високотехнологічним американським компаніям, лише обмежуючи їх цифрову присутність [37], а й сприяючи «цифровому протекціонізму» (наприклад, локалізації даних, примусовій передачі вихідних кодів, обмеження глобальних потоків комерційних даних), що є благодатним підґрунтям для подальшої фрагментації управління інтернетом. Фрагментація управління інтернетом, що перешкоджає цифровій торгівлі, поєднується з фундаментальними розбіжностями між суверенними державами та транснаціональними корпораціями щодо самої природи суверенітету у кіберпросторі. Держави відносяться до концепції (національного) суверенітету як до форми законної влади, що здійснюється державою на власній території. Домінуючі високотехнологічні компанії, навпаки, наполягають на поствестфальському розумінні концепції цифрового суверенітету як форми контролюючої влади, заснованої на корпоративному саморегулюванні та протистоянні будь-яким формам законодавчого втручання. Іншими словами, управління інтернетом, цифрова економіка та електронна комерція стримуються зіткненням поетичного (творчого) та антипоетичного (нормативного) бачення кіберпростору [59].

Приватні стейкхолдери намагаються дотримуватися принципу невтручання та цінності ринкового регулювання шляхом розробки, виробництва, продажу та підтримки контролю над цифровими технологіями, а держави займають оборонну позицію, намагаючись регулювати цифрове середовище, контролюючи дані як ресурси, за традиційного розуміння суверенітету. Їхня кінцева мета – гарантувати та позбавити можливості інших визначати, яка поведінка є законною (і очікуваною), а яка –

забороненою, особливо у таких сферах економічної діяльності, як оподаткування цифрової торгівлі, регулювання державних закупівель чи вимога дотримання національних законів. Випадок державного контролю над приватними зацікавленими сторонами у цифровому просторі став очевидним протягом останнього десятиліття, відколи П. Белланжер, генеральний директор французької радіостанції Skyrock, у 2011 р. зробив першу спробу визначити цифровий суверенітет як «контроль сьогодення та майбутнього, виявляється у використанні технологій та комп'ютерних мереж» [40; 90].

Загальний регламент ЄС із захисту даних (GDPR) [62], запроваджений у 2018 р. як регулятивний механізм, що не обмежує комерцію та створює глобальний стандарт захисту конфіденційності, є прикладом політизації та сек'юризації цифрового суверенітету. Регламент фактично сформував відповідь ЄС на ризики кібербезпеки, що виникають через надмірну залежність від китайської інфраструктури 5G та контролю GAFAM над даними онлайн-користувачів. Це було підтверджено під час економічної кризи, спричиненої наслідками пандемії COVID-19. Технологічні рішення найбільших компаній (таких як Apple або Microsoft) можуть фруструвати держави, які здатні розробляти власні підходи (наприклад, "Stop COVID" у Франції), тим самим підживлюючи прагнення до посилення цифрового суверенітету. Таким чином, у посткоронавірусному світі, де роль технологій зростатиме, одним із основних завдань для політиків стане пошук правильного балансу між контролем та правом на конфіденційність.

Отже, Світова організація торгівлі є міжнародною економічною організацією, яка очолює систему багатостороннього регулювання торгівлі товарами, послугами та інтелектуальною власністю. Вона також встановлює правила, що стосуються прав та обов'язків країн-учасниць у сфері міжнародної торгівлі та послуг, які вони надають. Ця Організація бере на себе відповідальність зробити міжнародну торгівлю справедливою та передбачуваною, що має послужити покращенню економіки країн та

покращення добробуту населення країн-учасниць. А країни-учасниці зобов'язуються дотримуватися встановлених правил і угод та контролювати їх дотримання, контролювати врегулювання товарних відносин відповідно до правил організації, а також за можливості допомагати країнам, що розвиваються, і спостерігати за тим, яким чином ці держави ведуть свою економічну політику.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВИЙ БАЗИС СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Глобалізація правових стандартів управління

Правові стандарти управління базуються на визнаних принципах і правилах, першорядне значення у системі яких посідають рішення Організації Об'єднаних Націй – Генеральної Асамблеї, Ради безпеки та комітетів та комісій. Принципи міжнародного спілкування, засновані на визнанні суверенітету держав та їх рівноправного співробітництва, набувають розвитку в інших важливих міжнародних актах. До них належать Заключний акт про безпеку та співробітництво в Європі 1975 р., міжнародні пакти про цивільні, соціально-економічні та політичні права тощо. Необхідно особливо підкреслити актуальність впливу міжнародних договірних норм на механізм управління всередині держав. Реалізація міжнародних договорів дозволяє змінювати національне законодавство, приймати нові рішення на рівні урядів, міністерств інших адмініструючих суб'єктів. На сучасному етапі міжнародні організації продовжують відігравати важливу роль у вирішенні глобальних проблем сучасності. Це пов'язано з тим, що держави продовжують використовувати міжнародні форуми, завдяки яким створюється можливість взяти участь в обговоренні проблем великої кількості держав, а також виробити правові стандарти глобального або регіонального рівня для спрощення взаємодії та гармонізації зусиль з протидії новим завданням, викликам та загрозам. При цьому враховуються також й «ініціативи знизу» – від окремих держав, щодо кращого регулювання тих чи інших процесів, які пройшли апробацію на національному рівні та можуть бути поширені світом. Завдяки такій діяльності формується «глобальне бачення» та «глобальні ініціативи» у певних сферах життя сучасних суспільств, зазвичай за напрямками роботи спеціалізованих

міжнародних організацій. Але не можна говорити про те, що вони діють відокремлено – усі сфери перетинаються, взаємодіють, завдяки чому формується світовий порядок та встановлюються загальні для усіх правила.

Необхідно відзначити, що останніми роками на практиці міжнародні організації, крім протоколів, конвенцій та інших традиційних джерел міжнародного права, активно популяризовалася концепція «добровільних зобов'язань». Такі зобов'язання, що є характерними для щорічних самітів, виражаються у вигляді комюніке, декларацій чи заяв, підписуваних за підсумками роботи саміту. У юридичній науці цей вид зобов'язань отримав назву «м'якого» права. Дотримання цих зобов'язань або їх порушення, у цілому, не пов'язані із застосуванням будь-яких санкцій та інших механізмів класичного міжнародного права. Тут йдеться лише про престиж керівників держав, які не дотримуються своїх же зобов'язань. Так чи інакше, «м'яке» право стало дієвою формою координації дій держав у різних сферах. Ряд експертів визначає її як «переддоговірне регулювання», тобто. угоди у рамках «м'якого» права надалі набувають традиційнішої для міжнародного права форми юридично зобов'язуючих угод. Відповідно до поширеної думки, «м'яке» право (особливо рішення, прийняті у межах системи ООН) належить до допоміжних джерел міжнародного права. На діяльність міжнародних організацій та рішення, що приймаються ними, опосередкований вплив можуть надавати також рішення, що приймаються в рамках неформальних об'єднань (таких, як «Група семи» або «Група двадцяти») [24; 64; 91].

Тенденція до легалізації глобального управління розглядається деякими аналітиками як шлях до встановлення глобального верховенства права, можливо, формалізованого за допомогою тих чи інших форм «конституціоналізації», в уподібненій конституції формі. І у якості прикладу називається згадана та розглянута вище Світова організація торгівлі. Це не є дивним, адже її структура і акцент на лібералізації ринку перетворили її на

точку перетину багатьох регулятивних та базованих на договорах нормативних механізмів.

Як приклад певної інституціоналізації принципу верховенства права у світовій економіці Світова організація торгівлі обговорюється серед дослідників у рамках теми «конституціоналізації» міжнародного економічного права. Цей термін застосовувався до попередника організації, Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) старійшиною торговельного права Джоном Джексоном, який запровадив термін «торговельна конституція», визначаючи його таким чином: «Це дуже складна комбінація економічної та урядової політики, політичних обмежень і, насамперед... це складна система обмежень, що накладаються різними “правилами” чи правовими нормами у даному інституційному контексті... Ця “конституція” накладає різні рівні обмежень на ті можливості вибору економіко-політичного курсу, які мають публічні або приватні керівники» [69, р. 299].

У своєму докладному дослідженні (2005) Д. Кес стверджувала, що недоречно або передчасно припускати, що конституціоналізація Світової організації торгівлі стала доведеним фактом. Вона виокремлювала шість основних елементів загальновизнаного значення цього терміна та окреслювала три моделі (або «уявлення») конституціоналізації Організації:

1) інституціональний менеджеріалізм («регулювання та управління відмінностями у політичному курсі держав з сторони інституцій і правил»);

2) конституціоналізація, базована на правах людини (визнання права на торгівлю та заняття економічною діяльністю, закріпленого в національному законодавстві);

3) судове формування норм (розвиток конституційної системи Світової організації торгівлі з боку Апеляційної ради, прийняття конституційних процесуальних прав і включення до них внутрішньодержавної проблематики, такої як охорона здоров'я) [47, р. 21-22].

Необхідно відзначити, що «конституційні» норми можуть виникнути завдяки діяльності Апеляційної ради Світової організації торгівлі, що перебуває на верхньому щаблі її системи вирішення спорів. Тим самим може бути створена судова практика. У такому разі Організація піде шляхом, який був намічений Судом Європейських співтовариств. Цей суд відіграв ключову роль у розвитку таких доктрин, як пріоритет і пряма дія європейського права: завдяки йому Європейське співтовариство свого часу стало більше, ніж просто міжнародною організацією [119].

Тим не менш, роль, яку судовий орган може відіграти у цьому відношенні, є значно обмеженою. Це було показано невдачею Європейського Союзу створити політичну базу для будь-якого роду «конституції», тож він залишився у стані інституційної невизначеності, пов'язаної з багаторівневим управлінням. Ці обмеження ще зрозуміліше виступають у разі Апеляційної ради, яка дотримується державами – членами Світової організації торгівлі на досить «короткому повідку». Більше того, у нього відсутні механізми взаємодії з національними судовими органами, які були важливою складовою процесу, що привів Суд Європейських співтовариств до відносного успіху [66, р. 277]. Хоча Апеляційна рада фактично і є міжнародним економічним судом (хоча офіційно і не має такої назви) і поступово розробляє цілісний корпус судової практики, вона іде шляхом суворого формалізму.

При цьому, правова база, яка дозволяє Апеляційній раді забезпечити легітимність – власну та Світової організації торгівлі – за допомогою включення норм з прав людини, існує. Як зазначає Йоост Паувелін, незважаючи на те що для деяких торговельних переговорників це може бути сюрпризом, загальні правила міжнародного права з необхідністю застосовуються до відносин між державами – членами Світової організації торгівлі, а угоди Організації утворюють частину цього загального корпусу права і, таким чином, повинні бути так чи інакше узгоджені з цими

правилами [92, р. 538]. Дійсно, Апеляційна рада часто наголошувала, що посилання на тлумачення договорів Світової організації торгівлі «відповідно до звичайних принципів інтерпретації публічного міжнародного права» вимагає, щоб Рада застосовувала принципи Віденської конвенції про право міжнародних договорів [4] (далі – ВКПМД). До цих принципів належать «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між учасниками» як доречний контекст інтерпретації договорів. Оскільки багато принципів прав людини визнаються як зобов’язання *erga omnes* у загальному міжнародному праві та оскільки всі держави – члени Світової організації торгівлі є сторонами, які підписали Статут ООН, а багато з них також інші конвенції з прав людини, для Апеляційної ради немає правових перешкод заявити, що зобов’язання Організації слід інтерпретувати відповідно до зобов’язань з міжнародного права, включаючи принципи прав людини.

І тим не менш спостерігається небажання робити подібні заяви не тільки зі сторони Апеляційної ради, але й зі сторони дипломатів та офіційних осіб Світової організації торгівлі [74]. У будь-якому випадку, претензії в рамках процедури вирішення конфліктів повинні вказувати на той чи інший факт порушення правил Організації, та, відповідно до формалістичного підходу, якого дотримується ця організація, інші правила можна застосовувати тільки у тому випадку, якщо на них посилається держава-відповідач. Тому з того факту, що ще жодна держава не посилалася на права людини у спорах в рамках Світової організації торгівлі (або в рамках Генерального угоди з тарифів і торгівлі), робиться висновок, що немає розумних підстав зважати на права людини [74, р. 284]. Навіть коли апелюють до правил, які не стосуються Світової організації торгівлі, але застосовні до відносин між сторонами, арбітр має широку свободу вибору, вирішуючи, приймати сміливий чи обережний підхід до взаємин між правилами Організації та іншими міжнародними правовими зобов’язаннями.

З точки зору самої Світової організації торгівлі, кращим є обережний підхід. По-перше, будь-яке питання можна розтлумачити вузько – так, щоб воно відповідало нормам Організації. Це цілком відповідає тому, яку увагу Апеляційна рада приділяє принципу «судової економії», а саме прагненню уникати висловлювань з тих чи інших питань, коли у цьому немає необхідності для прийняття рішення щодо конкретної скарги. Зокрема, це означає, що розгляд правил, які не належать до Світової організації торгівлі, може уникати, якщо вони відкрито не вступають у протиріччя з її зобов'язаннями.

Деякі аналітики та політики пропонували й інший підхід, зокрема у доповіді Міжнародної правової комісії (МПК) «Фрагментованість міжнародного права» [121]. Цей орган заявив, що міжнародне право слід розглядати як систему. Тим самим його норми можуть вступати до таких відносини з іншими, які слід вирішувати за допомогою інтерпретації, а не лише характеризувати як конфліктні. За такого підходу, інтерпретатор договору зобов'язаний (відповідно до ст. 31(3)[с] Віденської конвенції про право міжнародних договорів) брати до уваги будь-які відповідні норми міжнародного права, застосовувані у відносинах між учасниками, та інтерпретувати їх, наскільки це можливо, так, щоб сприяти досягненню «мети системної інтеграції». Але Апеляційна рада з небажанням виходить за межі «букви» угод Світової організації торгівлі, за винятком випадків, коли заявлялося про конфлікт із будь-якою іншою нормою. Тому головною тактикою за такої колізії є суворий підхід, який стверджує, що деякі правила є сумісними завжди, крім тих випадків, коли слідувати одночасно обом неможливо. Такою є позиція Апеляційної ради, яка визначила конфлікт як «ситуацію, де слідування одному положенню веде до порушення іншого» [32].

Правова невизначеність залишає суттєвий простір у тлумаченні правил для того, щоб вони виявилися сумісними. Яскравим прикладом є підхід

Апеляційної ради до застосування «превентивного принципу» до правил забезпечення безпеки харчових продуктів. Вона відхилила аргументи, згідно з якими правила Світової організації торгівлі мають визначатися відповідно до цього правила, на тій підставі, що

а) думки щодо того, чи приймати цей принцип як такий, що має обов'язкову силу у міжнародному праві, розходяться;

б) тим самим було б «не потрібно і, вірогідно, необачно займати певну позицію з цього важливого, але абстрактного питання»;

в) цей принцип все одно відображений у правилах Світової організації торгівлі [87].

Зрештою, якби й слід було вбачати тут конфлікт, все одно є широкий простір для дискусії навколо того, як його слід вирішувати у рамках різних прийнятих принципів інтерпретації договорів. Зокрема, принцип *lex specialis derogat legi generali* (спеціальний закон має пріоритет над загальними), ймовірно, приведе до думки, що торговельні правила Організації не можуть поступитися загальним зобов'язанням щодо прав людини (крім, зрозуміло, випадків, коли останні вважаються основними принципами *jus cogens*). Дійсно, навіть автори, які вважають, що Апеляційна рада у релевантних випадках має застосовувати правила, що не належать до Світової організації торгівлі, зазвичай допускають, що у разі конфлікту правил пріоритет повинні мати правила Організації [36, р. 499-500].

Загальний підхід досі полягав у тому, щоб підкреслити суворо обмежену функцію системи вирішення спорів у Світовій організації торгівлі – так що вона оголошується *lex specialis*, або замкненою правовою системою. Проте деякі автори визнають, що, «хоча система Світової організації торгівлі багато у чому є замкненою, ця замкненість не є повною» [89, р. 413], а саме: правила Організації можуть самі відсилати до інших міжнародних правових принципів або включати її. У зв'язку з цим, особливо відомим є випадок угоди щодо торговельних аспектів прав інтелектуальної

власності (угода TRIPS), яка включає (і перетворює на зобов'язання для всіх членів Світової організації торгівлі) основні положення головних конвенцій щодо інтелектуальної власності, укладених під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Інші угоди, такі як «Про санітарні та фітосанітарні заходи» та «Про технічні бар'єри в торгівлі», дещо менш прямим чином зобов'язують держави – члени Організації використовувати стандарти, розроблені відповідними міжнародними організаціями, усюди, де вони діють. Подібні положення фактично перетворюють систему врегулювання спорів Світової організації торгівлі на інструмент, що забезпечує виконання норм різних галузей міжнародного права [88].

Погляд на Світову організацію торгівлі як на частково «замкнену», самодостатню систему означає, що сумісністю її правил з міжнародними зобов'язаннями окремих країн, такими як норми прав людини, спеціально не включені до угод Організації, повинні займатися самі держави. Держави – члени залишаються повністю пов'язаними своїми зобов'язаннями за міжнародним правом і відповідають за будь-яке їх порушення, але для їх забезпечення не можуть використовувати коригувальні механізми Світової організації торгівлі. Більш того, Організація вважається не більш ніж форумом держав, без виконавчих повноважень, на відміну від Міжнародного валютного фонду та Світового банку, тож ні сама організація, ні її секретаріат не мають прямих зобов'язань забезпечувати сумісність цієї роботи із зобов'язаннями з прав людини [74, р. 280].

Цей підхід передбачає, що правила Організації та їх застосування повинні відігравати (у глобальній системі) скромну роль, але реально результат є прямо протилежним, а їх значення внаслідок цієї обставини лише посилюється. Світова організація торгівлі є винятковою, насправді унікальною міжнародною організацією за широтою та ефективністю механізмів застосування рішень. Найбільш показовою у даному випадку є система вирішення спорів, де здійснюється незалежний арбітраж, а позивач

отримує гарантію прийняття рішення у відносно короткі строки та можливість застосувати санкції, які є рівними економічним випадкам, якщо відповідач не підпорядковується прийнятому рішення. Менш помітні, але також ефективні масштабні процедурні положення зі спостереження за допомогою ряду комітетів Організації за тим, як держава-член виконує свої зобов'язання. Навпаки, механізми здійснення принципів міжнародних хартій з прав людини слід вважати слабкими. Вони ґрунтуються насамперед на звітах самих держав та перевірці за допомогою комісій експертів. Деякі з таких договірних механізмів (особливо Міжнародний пакт про цивільні та політичні права) також дозволяють державам подавати скарги на інші країни, а також дозволяють позови від приватних осіб. Крім цього, розвиток отримали також інші механізми, такі як наглядові місії зі збору даних. Однак принциповим є те, що застосування рішень залежить від таких заходів, як готовність «поіменно називати і звинуватити», і що в неї немає таких жорстких економічних наслідків, як у максимальної санкції Світової організації торгівлі – позбавлення торговельних переваг. Ці повноваження є потенційно привабливою стороною більш формального включення принципів прав людини до структури Світової організації торгівлі, що в даний час неможливо, оскільки право Організації розглядається дуже обережно, як *lex specialis*.

Докази на користь заснованої на правах людини «конституції» Світової організації торгівлі найактивніше відстоює Е.-У. Петерсман, який упродовж багатьох років у своїх роботах пропонував поєднання торговельних прав і прав людини з точки зору «суспільного ринку», заснованого на теорії так званого «ордолібералізму» [95, р. 3]. Метою цього проекту є закріплення досягнутих у міжнародних угодах принципів для того, щоб забезпечити «ефективний судовий захист транснаціонального здійснення індивідуальних прав» [93, р. 26]. Система таких угод мала б гарантувати економічні права, такі як «право торгівлі», у якості основних індивідуальних прав,

забезпечення яких здійснюється за законом через національні конституції у національних судах [95].

Погоджуючись, що свобода торгівлі має супроводжуватися і підкріплюватися іншими правами людини – і вони також повинні бути закріплені в «конституції» Організації – Петерсман акцентує увагу насамперед на правах приватної власності та ринкових свободах. Він також стверджує, що ліберально налаштовані учасники економічної діяльності повинні вітати включення прав людини, пов'язаних з індивідуальною свободою, захистом від дискримінації та рівними можливостями, а також що меркантилістський нахил Світової організації торгівлі у бік виробника може бути виправлений за допомогою захисту конкуренції та правового забезпечення «спільного інтересу споживачів і громадян у ліберальних економічних правах і правах людини» [96, р. 22].

Ефект інституціоналізації Світової організації торгівлі полягає у тому, щоб обмежити вибір політичного курсу на національному рівні, включивши його до переліку широких і чітко виражених міжнародних зобов'язань, що ведуть до подальшої лібералізації міжнародних економічних процесів. Прихильники Організації стверджують, що це обов'язково, оскільки національне державне регулювання має тенденцію до протекціонізму, як таке, що виникає у результаті спеціальної заінтересованості держав. Наприклад: «Вільна торгівля та демократичне управління наштовхуються на загальну перешкоду – вплив концентрованих груп інтересів... Світова організація торгівлі та торговельні угоди, прийняті під її егідою, діють як стримуючий механізм для протекціоністських груп інтересів, захищаючи цим як вільну торгівлю, так й демократію» [77, р. 515].

Антидемократичні наслідки цього підходи виправдовуються тим, що він базується на дещо специфічному уявленні про ліберальну демократію, в якій державна влада має бути обмеженою, щоб гарантувати універсальні права і свободи. Ці обмеження, як уявляється, ще посилені «сильною»

концепцією конституціоналізації Світової організації торгівлі, зокрема, у такому вигляді, у якому її формулює Петерсман, який, як здається, вважає будь-яку політику – особливо права та процедури Організації та її демократичний дискурс – підтримкою меркантилізму, орієнтованого на виробника. Саме з цієї причини його пропозиції щодо закріплення прав людини виглядають як засіб створення протидії такому стану справ та представлення інтересів простого споживача та громадянина [94, р. 87]. Однак надання, у т.ч. інвесторам і корпораціям, особистих прав прямої дії (у національних судах або через систему вирішення спорів Світової організації торгівлі) ще сильніше обмежить можливості колективної дії через державні чи інші громадські органи.

Ще одним аспектом дії правових стандартів управління є забезпечення їх реалізації на національному рівні. Інтереси міжнародних корпорацій, транснаціональних адміністрацій потребують лобіювання на національному рівні через міжнародно-правові документи, обов'язкові та переважно рекомендаційні за своїм змістом, для виконання державами-членами провідних регіональних і світових організацій. Тобто завдяки високому міжнародному авторитету діяльності міжнародних і регіональних організацій досягається ефект добровільного виконання визначених на міжнародному рівні найважливіших вимог, стандартів діяльності для адміністративних органів. Перелік таких стандартів досі формується, проте вже зараз можна стверджувати, що вимоги належного процесу, належної процедури, прозорості, відповідальності, пропорційності, участі громадськості набувають рис глобальних стандартів [15, с. 53; 18].

У всесвітньо відомій публікації С. Касіса «Глобальні стандарти для національної адміністративної процедури» вчений обґрунтував два основні підходи до формування глобальних стандартів адміністративної діяльності: «по-перше, це національний правовий механізм і його удосконалення з урахуванням нових положень уніфікованого характеру, визнані

парламентами й урядами країн як обов'язкові до виконання; по-друге, це міжнародний правовий механізм, завдяки якому важливі критерії, стандарти, правила, практики, принципи отримують обґрунтування та, хоч і мають офіційно рекомендаційний характер, проте здебільшого виконуються добровільно на національному рівні усіма адміністративними органами для збереження свого міжнародного впливу, залученості у світові процеси формування глобального правопорядку». Вчений зазначає, що «державам заборонено приймати свавільні рішення, дискримінувати своїми рішеннями учасників адміністративних проваджень, вони зобов'язані дотримуватися принципу належного процесу» [48]. Автор також зазначає про формування «глобального регуляторного режиму», який характеризується постійно встановленими правилами й ефективними диверсифікованими інструментами означеної системи.

С. Касіс уточнює, що «глобальний регуляторний режим можна розкрити через такі основні елементи:

- 1) встановлення регулювання міжнародними договорами та регулюванням вторинних джерел, зокрема комітетами та міжнародними організаціями;
- 2) домовленості між авторами регуляторних актів і національними адміністративними органами, що підтверджують згоду на їх виконання;
- 3) дезінтеграцію країн і появу нових країн без значного впливу, що потребують тісної співпраці з міжнародними організаціями» [15, с. 55].

Таким чином, на теперішній час роль міжнародних регуляторів у вирішенні стратегічних і планетарних завдань є провідною, але також збільшується питома вага кращих зразків національного законодавства, з яких у структурі міжнародного права формується дедалі більше об'ємний нормативний масив, а згодом – у концентрованій формі ці норми у вигляді стандартів і «м'якого права» повертаються до національної юрисдикції. Посилюється регуляторна роль «найкращих зразків практики», «кращих

практик» що дозволяє враховувати корисний досвід правозастосування. Необхідним залишається лише досягнення більшої ефективності механізмів моніторингу за виконанням всіх видів актів у міжнародному та національних масштабах.

3.2. Регіональне співробітництво у створенні наднаціональних правових норм та кращих практик управління

Регіональний підхід до вирішення актуальних для певної географічно визначеної (окресленої) території чи акваторії є стандартною практикою уже доволі давно. Найбільш поширеною та представленою значним блоком правових та організаційних інструментів сферою такої співпраці є формування регіональних моделей управління захистом природного морського середовища. Екологічні проблеми поступово стають пріоритетом для країн, які посилюють транскордонне співробітництво. Така співпраця допомагає протидіяти змінам клімату через регіональну та глобальну призму, а також сприяє регіональній стабільності, підтримує та розширює способи досягнення миру та нормалізації взаємовідносин, а також збільшує процвітання та економічний розвиток. Регіоналізм та регіональні угоди, розраховані на застосування до окремих акваторій, дозволяють більш конкретно узгоджувати екологічні норми, швидше реагувати на виклики за загрози, погоджувати сумісні політико-правові та організаційні природоохоронні заходи. Вони зазвичай враховують положення (стандарти) Конвенції ООН з морського права 1982 р. [6] і встановлюють ряд специфічних, характерних для того чи іншого регіону правила та норми. Таке співробітництво на теперішній час яскравіше за інші регіони, сформувалося у Північно-Атлантичному, Балтійському, Середземноморському та Чорноморському регіонах.

З 1976 р. співробітництво середземноморських держав у природоохоронній сфері здійснюється відповідно до Барселонської угоди – Конвенції про охорону Середземного моря від забруднення [3]. До неї було схвалено ряд протоколів: про захоронення 1976 р.; про співробітництво в боротьбі із забрудненням нафтою та іншими шкідливими речовинами в надзвичайних випадках 1976 р.; про захист від забруднення з наземних джерел 1980 р. тощо. Сфері регіонального екологічного захисту присвячені ще кілька міжнародних угод: Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря 1992 р. [8], Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. [9], Угода про співробітництво в боротьбі із забрудненням Північного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами 1983 р. [7], Конвенція із захисту морського середовища Північно-Східної Атлантики 1992 р. [10]. Таким чином, виокремлюються три сформовані моделі регіонального правового регулювання охорони морського середовища.

Перша – створена у регіоні Північне море – Північна Атлантика. Щодо цього регіону діє ряд екологічних угод, що спрямовані на попередження забруднення моря нафтою (Угода про співробітництво 1969 р.); боротьби з захороненням відходів (Конвенція Осло 1972 р.); протидії забрудненню з наземних джерел (Паризька конвенція 1974 р.); а також боротьби з іншими шкідливими речовинами, ніж нафта (Угода про співробітництво 1983 р.). Таким чином, особливістю цієї моделі є вузька спеціалізація міжнародних угод.

Друга – сформована державами Балтійського моря і укладеною ними Гельсінською конвенцією 1972 р., особливість якої полягає у тому, що вона усеохопно регулює більшість питань боротьби із забрудненням моря. Нова Гельсінська конвенція 1992 р. врахувала політичні зміни та поширила дію також на прибережні води Прибалтійських держав та набула чинності у січні 2000 р.

Третя – Програма регіональних морів, прийнята ЮНЕП у 1974 р., з охопленням Середземного, Червоного морів, Оманської, Аденської, Перської заток та інших подібних регіональних утворень. Найбільш яскравим прикладом цієї моделі є співробітництво середземноморських держав.

Таким чином, на теперішній час у світі склалося декілька регіональних моделей захисту та збереження морського середовища. Їх міжнародно-правове підґрунтя спрямоване на попередження забруднення, зменшення наслідків антропогенного впливу на морські акваторії, запроваджує ефективні механізми регіонального співробітництва у сфері захисту природного морського середовища та прийняття всіх необхідних та можливих засобів його збереження для прийдешніх поколінь. Транскордонний характер різноманітних екологічних викликів зумовив зростання значення регіонального співробітництва та спільної діяльності сусідніх держав.

Така співпраця є необхідною умовою ефективної екологічної діяльності, політики тощо, оскільки односторонні зусилля окремих держав мають обмежений ефект, особливо коли йдеться про транснаціональні проблеми. Не є дивним, що міжнародні актори демонструють зростаючий інтерес до координації екологічної політики та бажання брати участь у регіональній екологічній співпраці. Загальна турбота про довкілля може сприяти подоланню політичних протиріч; фактично їх можна використовувати для пошуку точок взаємодії між політичними супротивниками. Протидія забрудненню довкілля є гарним поєднуючим фактором і може сприяти «зняттю» багатьох інших проблем.

На наше переконання, регіональне співробітництво може стати основою для побудови стабільних екосистем, оскільки співпраця над питаннями взаємного інтересу, такими як навколишнє середовище чи економіка, сприяє формуванню довіри між (колишніми) конфліктуючими сторонами, створює взаємні стимули для стабільності та процвітання та

сприє більшій конструктивності у стосунках. Екологічні та економічні сфери найбільше за інші є «вдячними» для регіональної співпраці, оскільки ані навколишнє середовище, ані ринки не обмежуються фізичними кордонами. Навпаки, ці сфери політики є взаємними, надають значні переваги та стимули для співпраці. Справедливий регіональний економічний розвиток, що є результатом довгострокової співпраці може зміцнити довіру, тоді як взаємозалежність, що виникає у результаті таких процесів, служить механізмом запобігання ескалації. Регіональне екологічне співробітництво може призводити до подібних результатів, наприклад, спільне управління водними ресурсами річкових басейнів або водоносних горизонтів дозволяє покращити водопостачання та якість води з подальшим впливом на безпеку людей та засоби до існування.

Для України, що перебуває на узбережжі двох морів, та є учасницею низки глобальних та регіональних угод у сфері охорони морського середовища, особливий інтерес представляє співробітництво у сфері захисту Чорного моря від забруднення та створення дієвих механізмів відновлення дії суверенітету та суверенних прав у тимчасово окупованих акваторіях.

З метою зменшення негативного впливу на морське середовище Чорного моря було прийнято Конвенцію про захист Чорного моря від забруднення 1992 р., яка застосовується власне до Чорного моря, і відповідно до якої, «для цілей цієї Конвенції посилення на Чорне море включає територіальне море і виключну економічну зону кожної Договірної Сторони в Чорному морі. Разом з тим, будь-яким протоколом до цієї Конвенції може бути передбачене інше для цілей такого протоколу».

Конвенцією передбачається «співробітництво договірних сторін у проведенні наукових досліджень, спрямованих на захист і збереження морського середовища Чорного моря, здійснюють, коли це доцільно, спільні програми наукових досліджень та обмін відповідними науковими даними та інформацією; співробітництво у проведенні досліджень, спрямованих на

розробку шляхів і засобів оцінки характеру і ступеня забруднення та його впливу на екологічну систему у водному стовпі та відкладеннях, виявлених забруднених районів, вивчення і оцінку факторів небезпеки і розробку заходів для їх усунення, зокрема, вони розробляють альтернативні засоби обробки, вилучення ліквідації або використання небезпечних речовин».

Також відповідно до Конвенції, «співробітництво здійснюється через Комісію у встановленні відповідних наукових критеріїв для формулювання і розробки правил, стандартів, а також рекомендованих практики і процедур для запобігання забрудненню морського середовища Чорного моря, його скорочення та зберігання під контролем. Через Комісію, зокрема, розробляються спільні програми моніторингу, що охоплюють усі джерела забруднення, а також створюють для Чорного моря систему моніторингу забруднення, включаючи при необхідності двосторонні або багатосторонні програми нагляду, вимірювання, оцінки та аналізу факторів небезпеки або наслідків забруднення морського середовища Чорного моря. У випадку, коли сторони мають достатні підстави вважати, що діяльність в рамках їхньої юрисдикції або під їхнім контролем може призвести до істотного забруднення або до значних шкідливих змін морського середовища Чорного моря, вони до початку такої діяльності оцінюють її потенційні наслідки на основі всієї відповідної інформації і даних моніторингу і направляють результати таких оцінок Комісії». Також «Сторони при необхідності співробітничать у розробці, одержанні і впровадженні чистих і маловідходних технологій, зокрема шляхом вжиття заходів для сприяння обміну такими технологіями. Кожна сторона призначає компетентний національний орган, відповідальний за наукову діяльність і моніторинг. Відповідно до ст. XVI сторони несуть відповідальність за виконання своїх міжнародних зобов'язань по захисту і збереженню морського середовища Чорного моря. Кожна Сторона приймає норми і правила щодо відповідальності за шкоду, заподіяну фізичними або юридичними особами

морському середовищу Чорного моря в районах, над якими вона здійснює відповідно до міжнародного права свій суверенітет, суверенні права або юрисдикцію. Сторони забезпечують, щоб у їхніх правових системах була передбачена можливість оперативного одержання належної компенсації або іншого відшкодування втрат заподіяних забрудненням морського середовища Чорного моря, що їм заподіяли фізичні або юридичні особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією».

Крім того, «Сторони співробітничать у розробці і узгодженні своїх законів, правил і процедур щодо відповідальності, оцінки і компенсації шкоди, заподіяної забрудненням морського середовища Чорного моря, з тим, щоб максимально забезпечити охорону і захист від забруднення Чорного моря в цілому». Також «для здійснення мети цієї Конвенції Сторони створюють Комісію із захисту морського середовища Чорного моря від забруднення. Кожна зі сторін представлена в Комісії одним представником, який може мати заступників, радників і експертів. Головування в Комісії здійснюється кожною стороною по черзі в порядку англійського алфавіту» [11].

На розвиток зазначених угод у 2002 р. було прийнято Протокол про збереження біорізноманіття та ландшафтів Чорного моря до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення, метою якого «є підтримання екосистеми Чорного моря в доброму екологічному стані, а його ландшафтів – у сприятливих умовах, захист, зберігання та стале управління біологічним та ландшафтним різноманіттям Чорного моря для збагачення біоресурсів. Протокол є правовим інструментом для розвитку, гармонізації та посилення необхідних кроків в екологічній політиці, стратегії та заходах стосовно збереження, захисту й сталого управління природними, історичними, культурними та естетичними ресурсами та спадщиною чорноморських держав для нинішнього та майбутніх поколінь».

Ще одним прикладом регіональної співпраці є визначення режиму використання міжнародних рік, який встановлюється багатосторонніми конвенціями (щодо р. Дунай або р. Рейн). Режим судноплавства міжнародною рікою Дунай встановлено Конвенцією про режим судноплавства на Дунаї 1948 р. [2], відповідно до якої, «придунайські держави зобов'язуються утримувати свої ділянки Дунаю в судноплавному стані для річкових і, на відповідних ділянках, морських суден і виконувати необхідні роботи для забезпечення і поліпшення умов судноплавства, а також не чинити перешкод для судноплавства на фарватерах Дунаю. З питань, зазначених у цій статті, придунайські держави консультуються з Дунайською Комісією. Прибережні держави можуть в своїх межах організувати роботи із забезпечення судноплавства, виконання яких необхідно в зв'язку з виниклими терміновими і непередбаченими обставинами. Держави повідомляють Комісію про причини, що викликали ці роботи, і подають короткий опис цих робіт».

Відповідно до ст. 5 засновується Дунайська Комісія, до складу якої входять по одному представнику від кожної Договірної Сторони. Комісія обирає із свого складу голову, віце-голову і секретаря на трирічний строк. Вона встановлює строки своїх сесій і свої правила процедури. До компетенції Комісії належить:

- «а) нагляд за виконанням постанов цієї Конвенції;
- б) складання загального плану основних робіт в інтересах судноплавства на базі пропозицій і проектів придунайських держав і спеціальних річкових Адміністрацій, а також складання загального кошторису витрат, що відносяться до цих робіт;
- с) консультація і рекомендації придунайським державам, що стосуються виконання робіт, зазначених у пункті «б» даної статті, з врахуванням при цьому технічних і економічних інтересів, планів і можливостей зазначених держав;

d) консультація і рекомендація спеціальним річковим Адміністраціям (ст.ст. 20 і 21) і обмін з ними інформацією;

e) встановлення єдиної системи навігаційної шляхової обстановки на всій судноплавній течії Дунаю, а також, з урахуванням специфічних умов окремих ділянок, основних положень про плавання по Дунаю, включаючи основні положення лоцманської служби;

f) уніфікація правил річкового нагляду;

g) координація гідрометеорологічної служби на Дунаї, видання єдиного гідрологічного бюлетеня і гідрологічних прогнозів, короткотермінових і довготермінових, для Дунаю;

h) статистика судноплавства на Дунаї з питань, що входять в компетенцію Комісії;

i) видання довідників, лоцій, навігаційних карт і атласів для потреб судноплавства;

j) складання і затвердження бюджету Комісії, а також встановлення і стягнення зборів».

Для виконання зазначених завдань Комісія має Секретаріат і апарат, персонал яких комплектується з громадян придунайських держав.

Таким чином, регіональна система міжнародного управління діяльністю у морських акваторіях щодо їх збереження та визначення режиму судноплавства міжнародними ріками отримує прояв у створенні правового режиму окремих морських акваторій, визначенні особливостей користування великими водними комунікаціями (міжнародними ріками), формуванні контрольних механізмів, а також створенні спеціального інституційного апарату – рад, секретаріатів, робочих груп, річкових комісій тощо з наділенням їх комплексом специфічних повноважень. У результаті створюються особливі форми та методи публічного адміністрування діяльності, формуються специфічні механізми взаємодії зацікавлених суб'єктів і, як наслідок, створюються регіональні системи міжнародного

управління певними, найбільш важливими для конкретного регіону, видами діяльності.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження, виконаного на основі аналізу доктринальних розробок, глобальних та регіональних міжнародних угод, національного законодавства, сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, щодо визначення особливостей функціонування сучасної системи міжнародного публічного управління. Основними з них є наступні.

1. Міжнародне публічне управління охоплює систему інститутів, принципів, політичних та правових норм, поведінкових стандартів, кращих практик урядування, якими визначається механізм та суб'єктний склад управління транснаціонального та глобального характеру у соціальних просторах. Воно відбувається, будується, розвивається через постійну взаємодію держав (насамперед через сформовані ними багатосторонні структури та механізми), а також недержавних суб'єктів (окремих осіб, корпорацій, їх об'єднань тощо).

2. Наприкінці минулого століття в умовах формування комплексної взаємозалежності світу і формування значної кількості проблем планетарного масштабу міжнародне співтовариство дійшло до необхідності забезпечення вищого ступеня координації та створення механізмів спільного регулювання глобальних процесів. Виникла потреба в організації глобального управління, ідея і практика якого зазнає значної еволюції, але досі залишається остаточно невизначеним принцип, який має бути покладено в основу його функціонування. При цьому, розвиток системи міжнародного публічного управління свідчить про належність та відповідність обраних механізмів та інструментів взаємодії та пошуку рішень, що задовольняють більшість залучених акторів.

3. Динаміка наднаціонального публічного управління свідчить, що сучасний етап розвитку цивілізації та систем управління характеризується поширенням дестабілізуючого впливу глобалізаційних та регіональних

процесів на усі сфери життєдіяльності суспільств. Процеси глобалізації як фінансово-економічного та суспільного явища мають двоїтий характер і це проявляється як у нових можливостях, так і у загрозах стабільному соціально-економічному розвитку.

4. Серед вірогідних тенденцій розвитку наднаціональних систем публічного управління відзначені: зміни у складі об'єктів управлінського впливу та характері управління (запровадження цифровізації та широке використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні); підвищення вимог до професійної підготовки суб'єктів управління; зближення професійних та громадських засад в організації структур управління; збільшення прямої участі громадян та інших неурядових інституцій; орієнтація регуляторів на вирішення глобальних проблем та до співпраці у цій сфері; протиріччя, що виникають, мають вирішуватися за допомогою правових процедур та прямого спілкування, зокрема з використанням нових інформаційних технологій; підвищення ролі науки у механізмі публічного управління шляхом визнання та закріплення її пріоритету.

5. Система міжнародного управління мореплавством, що склалася на теперішній час, охоплює систему глобальних, регіональних та подекуди особливих національних публічних механізмів. При цьому, ці механізми ставали результатом співпраці як держав, так й приватних суб'єктів (судновласників, їх об'єднань, класифікаційних товариств тощо). На теперішній час ними напрацьовані стандартизовані практики діяльності, впроваджені обов'язкові правові норми та власні зводи правил, звичаїв, дотримання яких стало традиційним у мореплавстві: вони є практично усесвітньо погодженими та устояними. Сьогодні такі організації, зважаючи на нові науково-технічні досягнення та Четверту індустріальну революцію у цілому, а також нові виклики та загрози сучасному мореплавству, активно займаються пошуком нових рішень, форм та методів (інструментів)

регуляторного впливу на стрімко оновлювані технічні рішення для суден, зокрема їх автономізацію та екологізацію.

6. У рамках міжнародних економічних відносин держави мають свої інтереси, які можуть не збігатися і навіть бути протилежними. Сформована система податкових оаз або юрисдикцій з полегшеним оподаткуванням є специфічною формою складеного на теперішній час управління фінансовими активами. У зв'язку з цим виникає потреба в урахуванні та гармонізації позицій різних країн з метою забезпечення стабільності світової економіки. Зазвичай це здійснюється за допомогою міжнародних організацій, що виконують функції органів наднаціонального регулювання економічних пріоритетів і валютно-фінансових відносин. При цьому міждержавна взаємодія в рамках наднаціональних органів глобального регулювання передбачає також використання численних та різноманітних формальних та неформальних каналів такої взаємодії.

7. Світова організація торгівлі є міжнародною економічною організацією, яка очолює систему багатостороннього регулювання торгівлі товарами, послугами та інтелектуальною власністю. Вона також встановлює правила, що стосуються прав та обов'язків країн-учасниць у сфері міжнародної торгівлі та послуг, які вони надають. Ця Організація бере на себе відповідальність зробити міжнародну торгівлю справедливою та передбачуваною, що має послужити покращенню економіки країн та покращення добробуту населення країн-учасниць. А країни-учасниці зобов'язуються дотримуватися встановлених правил і угод та контролювати їх дотримання, контролювати врегулювання товарних відносин відповідно до правил організації, а також за можливості допомагати країнам, що розвиваються, і спостерігати за тим, яким чином ці держави ведуть свою економічну політику. З правової точки зору система СОТ є своєрідним багатостороннім контрактом (пакетом угод), нормами та правилами якого регулюється приблизно 97% усієї світової торгівлі товарами та послугами.

8. Роль міжнародних регуляторів у вирішенні стратегічних і планетарних завдань є провідною, але також збільшується питома вага кращих зразків національного законодавства, з яких у структурі міжнародного права формується дедалі більше об'ємний нормативний масив, а згодом – у концентрованій формі ці норми у вигляді стандартів і «м'якого права» повертаються до національної юрисдикції. Посилюється регуляторна роль «найкращих зразків практики», «кращих практик» що дозволяє враховувати корисний досвід правозастосування. Необхідним залишається лише досягнення більшої ефективності механізмів моніторингу за виконанням всіх видів актів у міжнародному та національних масштабах.

9. Регіональна система міжнародного управління діяльністю у морських акваторіях щодо їх збереження та визначення режиму судноплавства міжнародними ріками отримує прояв у створенні правового режиму окремих морських акваторій, визначенні особливостей користування великими водними комунікаціями (міжнародними ріками), формуванні контрольних механізмів, а також створенні спеціального інституційного апарату – рад, секретаріатів, робочих груп, річкових комісій тощо з наділенням їх комплексом специфічних повноважень. У результаті створюються особливі форми та методи публічного адміністрування діяльності, формуються специфічні механізми взаємодії зацікавлених суб'єктів і, як наслідок, створюються регіональні системи міжнародного управління певними, найбільш важливими для конкретного регіону, видами діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Convention on the International Maritime Organization, 1948.
<http://surl.li/mjwnl>
2. Конвенція про режим судноплавства на Дунаї, 1948.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_175#Text
3. Convention for the Protection of the Marine Environment and the Coastal Region of the Mediterranean and its Protocols. <http://surl.li/mkbzi>
4. Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.
https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf
5. Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization.
https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm
6. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982.
https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
7. Agreement for cooperation in dealing with pollution of the North Sea by oil and other harmful substances, 1983. <http://surl.li/mkbnz>
8. Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area. <http://surl.li/mkcea>
9. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 року. Протоколи до Конвенції. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text
10. Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic. <https://www.ospar.org/convention/text>
11. Угода про привілеї та імунітети Комісії із захисту Чорного моря від забруднення, 2000. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_148#Text
12. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. К.: НІОС, 2000. 576 с.
13. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України: колективна монографія / за ред. О.О. Борзенко. К., 2022. 264 с.
14. Загальна інформація про Світову організацію торгівлі.
<http://surl.li/hmrb>

15. Малетич М.М. Формування глобальних стандартів для національних адміністративних проваджень. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 52-56. <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.2.8>
16. Міжнародні організації: навч. посібник /за ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, Н.С. Логвінової. К.: Центр навч. літ., 2009. 223 с.
17. Міжнародні організації як інститути глобального управління. <http://surl.li/mkcdw>
18. Мокій А.І., Яхно Т.П., Бабець І.Г. Міжнародні організації: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
19. Орехов М.О. Структурні трансформації фінансових систем в умовах глобальної діджиталізації. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 3. С. 127-136.
20. Рогач О.І. Міжнародні фінанси. К.: Либідь, 2003. 324 с.
21. Світова організація торгівлі (СОТ). <http://surl.li/dqslh>
22. Сіденко С., Кульбіда М. Міжнародні фінансові організації у процесах економічної модернізації країн. *International Economic Policy*. 2020. Р. 100–136. https://doi.org/10.33111/iep.2020.32_33.05
23. Скрипник О.М. Історія міжнародних організацій: навч. посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. 226 с.
24. Шалінська І.В. Акти «м'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. <http://surl.li/ayijg>
25. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління. <http://surl.li/mjwns>
26. Abbott K.O.W. et al. The Concept of Legalization. *International Organization*. 2000. Vol. 54. No. 3. P. 401–419. <http://surl.li/mkbzu>
27. Abbott K.O.W., Snidal D. Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*. 2000. Vol. 54. No. 3. P. 421–456. doi: 10.1162/002081800551280
28. Adler E., Haas P.M. Conclusion: Epistemic Communities, World Order,

and the Creation of a Reflective Research Program. *International Organization*. 1992. Vol. 46. No. 1. P. 367–390. doi:10.1017/S0020818300001533

29. Alves Jr.S. Internet Governance 2.0.1.4: The Internet Balkanization Fragmentation. 2014. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2466222>

30. Alston P. The Myopia of the Handmaidens: International Lawyers and Globalization. *European Journal of International Law*. 1997. Vol. 8. No. 3. P. 435–448. <http://surl.li/mjwsn>

31. Anderson D. Law-Making Processes in the UN System. MYUNL, 1998. 47 p. https://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_anderson_2.pdf

32. Appellate Body Report, Guatemala – Antidumping Investigation Regarding Portland Cement from Mexico, §65, WT/DS60/AB/R (November 5, 1998). https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds60_e.htm

33. Arnold K.M. et al. (2011). Facing the Challenges. Three Scenarios for Global Economic Governance in 2020. <http://surl.li/mkcac>

34. Asian Development Bank (ADB) (2018). Asian Economic Integration Report 2018: Toward Optimal Provision of Regional Public Goods in Asia and the Pacific. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/456491/aeir-2018.pdf>

35. Baldwin R., Tomiura E. Thinking Ahead About the Trade Impact of COVID-19. Economics in the Time of COVID-19. London: CEPR. 2020. <https://voxeu.org/content/economics-time-covid-19>

36. Bartels. L. Applicable Law in WTO Dispute Settlement Proceedings. *Journal of World Trade*. 2001. Vol. 35. No. 3. P.499–519. <https://doi.org/10.54648/352549>

37. Beattie A. Data Protectionism: The Growing Menace to Global Business. *Financial Times*. 2018. 13 May. <http://surl.li/mkcaf>

38. Bhagwati J. Termites in the Trading System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade. New York: Oxford University Press. 2008. <https://scholarship.law.columbia.edu/books/261/>

39. Beiser F.C. Weltschmerz. Pessimism in German Philosophy, 1860–1900.

Oxford: Oxford University Press. 2016. 308 p.

40. Bellanger P. Sovereignty in General and Digital Sovereignty in Particular. *Les Échos*. 2011. 30 August. <http://surl.li/mkcam>

41. Biermann F., Pattberg P., Asselt H., Zelli F. The Fragmentation of Global Governance Architectures: A Framework for Analysis. *Global Environmental Politics*. 2010. Vol. 9. 14–40. <https://doi.org/10.1162/glep.2009.9.4.14>

42. Boot A.W.A., Todd T.M., Schmeits A. Credit Ratings as Coordination Mechanisms. *Review of Financial Studies*. 2006. Vol. 19. No 1. P. 81–118. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhj009>

43. Braithwaite J., Drahos P. Forum-shifting and Contests of Principles. *Braithwaite J., Drahos P. Global Business Regulation*. Cambridge UK; New York: Cambridge University Press, 2000. <http://surl.li/mjwvr>

44. Boltanski L., Chiapello E. Le nouvel esprit du capitalisme. Paris: Gallimard, 1999. DOI: 10.2307/41928628

45. Bucher B. Acting Abstractions: Metaphors, Narrative Structures, and the Eclipse of Agency. *European Journal of International Relations*. 2014. Vol. 20. No. 3. P. 742–65. DOI: 10.1177/1354066113503481

46. Canan P., Reichman N. Ozone Connections: Expert Networks in Global Environmental Governance. Sheffield: Greenleaf, 2002. DOI: 10.4324/9781351282321

47. Cass D.Z. The Constitutionalization of the World Trade Organization: Legitimacy, Democracy, and Community in the International Trading System. Oxford; New York: Oxford University Press, 2005. <https://ideas.repec.org/b/oxp/obooks/9780199285846.html>

48. Cassese S. Administrative law in a supranational context: European administrative law. www.its.law.nyu.edu

49. Clegg P. The UK Caribbean Overseas Territories, New Labour, and the Strengthening of Metropolitan Control. *Caribbean Studies*. 2006. Vol. 34(1). P. 131–161. <http://www.jstor.org/stable/25613513>
50. Collins H. Regulating Contracts. Oxford; New York: Oxford University Press, 1999. 386 p.
51. Commission approves Spanish ‘Tonnage Tax’. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_02_332
52. Couper A.D. et al. Voyages of Abuse: Seafarers, Human Rights and International Shipping. London: Pluto Press, 1999.
53. Dahl R.A. Can International Organizations Be Democratic? A Skeptic’s View. *Democracy’s Edges* / ed. by I. Shapiro, C. Hacker Cordón. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 1999. <http://surl.li/mkcek>
54. Dicken P. Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy. London: Sage. 2015. <http://surl.li/mkcbbc>
55. Ebadot A. The open registry question of seafarer wages and employment conditions and the position of the ITF. 1995. <http://surl.li/mkcbbh>
56. Escario Díaz-Berrio J.L. The fight against tax havens and tax evasion. Progress since the London G20 summit and the challenges ahead. <https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2011/03/9188.pdf>
57. Factsheet: Dutch tonnage tax regime. <http://surl.li/mkcbbk>
58. Finnemore M., Toope S.J. Alternatives to «Legalization»: Richer Views of Law and Politics. *International Organization*. 2001. Vol. 55. No. 3. P. 743–758. https://home.gwu.edu/~finnemor/articles/2001_legalization_io.pdf
59. Floridi L. The Fight for Digital Sovereignty: What It Is, and Why It Matters, Especially for the EU. *Philosophy & Technology*. 2020. Vol. 33. P. 369–378. <https://doi.org/10.1007/s13347-020-00423-6>
60. Freeman J. The Contracting State. *Florida State University Law Review*. 2000. Vol. 28. No. 1. P. 155–214. <http://surl.li/mkcbo>

61. Froomkin A.M. Habermas@discourse.net: Toward a Critical Theory of Cyberspace. *Harvard Law Review*. 2003. Vol. 116. No. 3. P. 749–873.
<http://surl.li/mkcbz>
62. General Data Protection Regulation (GDPR). <https://gdpr-info.eu>
63. Gueham F. Digital Sovereignty: Steps Towards a New System of Internet Governance. Paris: The Fondation pour l'innovation politique. 2017.
<http://surl.li/mkcbu>
64. Guzman A.T. A Compliance-Based Theory of International Law. *California Law Review*. 2002. Vol. 90(6). P. 1823–1887.
<https://doi.org/10.2307/3481436>
65. Hannah E., Scott J., Wilkinson R. The WTO in Buenos Aires: The outcome and its significance for the future of the multilateral trading system. *World Economy*. 2018. Vol. 41. No. 10. P. 2578–2598.
<https://doi.org/10.1111/twec.12657>
66. Helfer L.R., Slaughter A.-M. Toward a Theory of Effective Supranational Adjudication. *Yale Law Journal*. 1997. Vol. 107. No. 2. P. 273–392.
<http://surl.li/mkcbx>
67. History of Liechtenstein. <http://surl.li/mkcbz>
68. Hoekman B., Mavroidis P.C. WTO ‘a la carte’ or ‘menu du jour’? Assessing the Case for More Plurilateral Agreements. *The European Journal of International Law*. 2015. Vol. 26. No. 2. P. 319–43.
<https://doi.org/10.1093/ejil/chv025>
69. Jackson J.H. The World Trading System: Law and Policy of International Economic Relations. Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
<http://surl.li/mjxao>
70. Jordan A., Huitema D., Van Asselt H., Forster J. (Eds.). Governing Climate Change: Polycentricity in Action? Cambridge: Cambridge University Press. 2018. doi:10.1017/9781108284646

71. Kirton J.J. G20 Governance for a Globalized World. Farnham: Ashgate. 2013. 520 p. <https://doi.org/10.4324/9781315583747>
72. Kuznietsov S. The “Genuine link” Concept: Is It Possible to Enhance the Strength? *Lex Portus*. 2021. Vol. 7(6). P. 65–89. <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.6.2021.3>
73. Ladeur, K.-H. (Ed.). (2004). Public Governance in the Age of Globalization (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315245676>
74. Lim H. Trade and Human Rights: What’s at Issue? *Journal of World Trade*. Vol. 35. 2001. No. 2. P. 275–300. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1682245>
75. Majone G. The Rise of the Regulatory State in Europe. *West European Politics*. 1994. Vol. 17. No. 3. P. 77–101. <https://doi.org/10.1080/01402389408425031>
76. Manyika J., Lund S., Bughin J., Woetzel J., Stamenov K., Dhingra D. (2016). Digital Globalization: The New Era of Global Flows. McKinsey Global Institute. <http://surl.li/mjwog>
77. McGinnis J.O., Movsesian M.L. The World Trade Constitution. *Harvard Law Review*. Vol. 114. 2000. No.2. P. 511–605. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.274520>
78. Miller P., Rose N. Governing Economic Life. *Economy and Society*. 1990. Vol. 19. No. 1. P. 1–31. <https://doi.org/10.1080/030851490000000001>
79. Milliken J. The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods. *European Journal of International Relations*. 1999. Vol. 5. No 2. P. 225–254. <https://doi.org/10.1177/1354066199005002003>
80. Moore M. The Backlash against Globalization? http://www.wto.org/english/news_e/spmm_e/spmm39_e.htm
81. Moran M. The British Regulatory State: High Modernism and Hyper-Innovation. Oxford; New York: Oxford University Press, 2003. <https://doi.org/10.1093/0199247579.001.0001>

82. Mosher J.S., Trubek D. M. Alternative Approaches to Governance in the EU: EU Social Policy and the European Employment Strategy. *Journal of Common Market Studies*. 2003. Vol. 41. No. 1. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00411>
83. O'Toole L.J., Hanf K.I. American Public Administration and Impacts of International Governance. *Public Administration Review*. 2002. Vol. 62. P. 158–169. <http://www.jstor.org/stable/3110187>
84. Orsini A., Le Prestre P., Haas P., Brosig M., Pattberg P., Wideberg O., Gomez-Mera L., Morin J.-F., Harrison N., Geyer R., Chandler D. Complex Systems and International Governance. *International Studies Review*. 2019. Vol. 22. <https://doi.org/10.1093/isr/viz005>
85. Osborne D., Gaebler T. Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. Reading, MA: Addison Wesley Pub. Co., 1992. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED367424.pdf>
86. Palan R. Tax Havens and the Commercialization of State Sovereignty. *International Organization*. 2002. Vol. 56. No. 1. P. 151–176. <https://doi.org/10.1162/002081802753485160>
87. Panel Report, European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products, §7.89, WT/DS291/R, WT/DS292/R, WT/DS293/R (September 29, 2006).
88. Panel Report, United States – Section 110(5) of the U.S. Copyright Act, WT/DS160/R (June 15, 2000)
89. Palmeter D., Mavroidis P.C. The WTO Legal System: Sources of Law. *American Journal of International Law*. 1998. Vol. 92. No. 3. P.398–413. <http://surl.li/mjxdl>
90. Paper, C Worldwide Asset Management. <http://surl.li/mjwoq>
91. Patariaia, D. (2021). Sources of international law (pp. 59–126). <https://doi.org/10.4324/9781003213772-2>

92. Pauwelyn J. The Role of Public International Law in the WTO: How Far Can We Go? *American Journal of International Law*. Vol.95. 2001. No.3. P.535–578. <http://surl.li/mjxdp>
93. Petersmann E.-U. How to Constitutionalize International Law and Foreign Policy for the Benefit of Civil Society? *Michigan Journal of International Law*. 1998. Vol. 20. No. 1. P. 1–30. <http://surl.li/mjxdr>
94. Petersmann E.-U. Human Rights and International Trade Law: Defining & Connecting the Two Fields. <https://hdl.handle.net/1814/6638>
95. Petersmann E.-U. National Constitutions and International Economic Law. National Constitutions and International Economic Law / Ed. by M. Hilf, E.-U. Petersmann. Deventer; Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1993. <https://unov.tind.io/record/5376>
96. Petersmann E.-U. The WTO Constitution and Human Rights. <https://doi.org/10.1093/jiel/3.1.19>
97. Picciotto S. Constitutionalizing multilevel governance? *International Journal of Constitutional Law*. 2008. Vol. 6. Iss. 3-4. P. 457–479. <https://doi.org/10.1093/icon/mon017>
98. Picciotto S. Offshore: The State as Legal Fiction. *Offshore Finance Centres and Tax Havens: The Rise of Global Capital* / ed. by M.P.Hampton, J.P.Abbott. Houndmills, Basingstoke: Macmillan Press, 1999.
99. Picciotto S. Regulatory Networks and MultiLevel Global Governance. Responsible Business: Self-Governance and Law in Transnational Economic Transactions / ed. by O. Dilling, M. Herberg, G. Winter. Oxford; Portland, OR: Hart Pub., 2008.
100. Picciotto S. The Regulatory Criss-Cross: Interaction between Jurisdictions and the Construction of Global Regulatory Networks. *International Regulatory Competition and Coordination: Perspectives on Economic Regulation in Europe and the United States* / Ed. by W.W. Bratton et al. Oxford: Clarendon Press, 1996. P. 89–123.

101. Picciotto S. The WTO's Appellate Body: Legal Formalism as a Legitimation of Global Governance. *Governance*. 2005. Vol. 18. No. 3. P. 477–503. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2005.00285.x>

102. Pierre J. Introduction: Understanding Governance. *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy* / ed. by J. Pierre. Oxford; New York: Oxford University Press, 2000.

103. Radaelli C.M. The Code of Conduct against Harmful Tax Competition: Open Method of Coordination in Disguise? *Public Administration*. 2003. Vol. 81. No. 3. P. 513–531. DOI: 10.1111/1467-9299.00359

104. Reed M. From the «Cage» to the «Gaze»? The Dynamics of Organizational Control in Late Modernity. *Regulation and Organizations: International Perspectives* / ed. by G. Morgan, L. Engwall. London: Routledge, 1999.

105. Rewizorski M. Between hyperglobalization and national policy. Is there a way to mitigate populist risks for global economic governance in the post-Covid-19 world? *International Organisations Research Journal*. 2021. Vol. 16. No 2. P. 132-156.

106. Rose N., Miller P. Political Power Beyond the State: Problematics of Government. *British Journal of Sociology of Education*. 1992. Vol. 43. No. 2. P.173–205.

107. Report of the Panel of Experts Pursuant to Security Council resolution 1343 (2001), para.19, concerning Liberia, U.N. Doc.S/2001/101.

108. Scott C. Private Regulation of the Public Sector: A Neglected Facet of Contemporary Governance. *Journal of Law and Society*. 2002. Vol. 29. No. 1.

109. Scholte J.A. Building Global Democracy? Civil Society and Accountable Global Governance. Cambridge: Cambridge University Press. 2011.

110. Shah S., Iqbal K.M.J. Improving Ship Register: Traditional Registry Versus Flag of Convenience. *Journal of Contemporary Issues in Business and*

Government. 2021. Vol. 27. P. 2869–2878.
<https://doi.org/10.47750/cibg.2021.27.03.345>

111. Sinclair T.J. *The New Masters of Capital: American Bond Rating Agencies and the Politics of Creditworthiness*. Ithaca: Cornell University Press. 2005.

112. Springborg M. *Made in China 2025: Global Ramifications of China Taking the Center Stage*. White Ship registration. <http://surl.li/mkcch>

113. *Shipping Tax Guide*. Greece, Australia, Cyprus, Denmark, Indonesia, Italy, Luxembourg, Malta, Philippines, Singapore, Thailand, UK, Vietnam. <http://surl.li/mkccj>

114. Slaughter A.-M. Global Government Networks, Global Information Agencies, and Disaggregated Democracies. *Public Governance in the Age of Globalization* / ed. by K.-H. Ladeur. P. 121–156. <http://surl.li/mkcci>

115. Slaughter A.-M. The Accountability of Government Networks. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2001. Vol. 8. No. 2. P. 347–368. <http://surl.li/mkcco>

116. Slaughter A.-M. The Real New World Order. *Foreign Affairs*. 1997. Vol. 76. No. 5. P. 183–197.

117. *Shipping and Development in Dubai: Infrastructure, Innovation and Institutions in the Gulf*. <http://surl.li/mjwpp>

118. Sornn-Friese H., Iversen M. The establishment of the Danish International Ship Register (DIS) and its connections to the maritime cluster. *International Journal of Maritime History*. 2014. Vol. 26. P. 82–103. <https://doi.org/10.1177/0843871413514164>

119. Stein E. Lawyers, Judges, and the Making of a Transnational Constitution. *American Journal of International Law*. 1981. Vol. 75. P. 1–27. doi:10.2307/2201413

120. Stiglitz J., Fitoussi J., Durand M. Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance, OECD Publishing, Paris. 2018. <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>
121. Study Group of the International Law Commission. Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law, U.N. Doc.A/CN.4/L.702 (July 18, 2006). <http://surl.li/mkcdc>
122. Tabuchi H., Ewing J. Europe and Japan Near Trade Deal as U.S. Takes Protectionist Path. <http://surl.li/mkcdg>
123. Technical Cooperation. <http://surl.li/mjwpz>
124. Tenold, S. (2019). Rebound: The Return of Norwegian Shipping. In: Norwegian Shipping in the 20th Century. Palgrave Studies in Maritime Economics. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95639-8_8
125. The 2005 Rome Declaration on Illegal, Unreported and Unregulated Fishing. <http://surl.li/mjwql>
126. The Dutch tonnage tax scheme. <http://surl.li/mkcd0>
127. The Global Risks. Report 2023. 18th Edition. Insight Report. World Economic Forum. <http://surl.li/elwcd>
128. The Liechtenstein financial centre. <http://surl.li/mkcdj>
129. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
130. Vitzthum G.W., Proelß A. Völkerrecht, Berlin, Boston: De Gruyter, 2020. <https://doi.org/10.1515/9783110633269>
131. Weber M. Economy and Society: an Outline of Interpretive Sociology / ed. by. Berkeley: University of California Press, 1978. <http://surl.li/mjxfj>
132. Wolfe R. The WTO Single Undertaking as Negotiating Technique and Constitutive Metaphor. Journal of International Economic Law. 2009. Vol. 12. No 4. P. 835–858. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgp038>

133. World Investment Report 2018 - Investment and New Industrial Policies. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf.

134. World Trade Organization (WTO) (2020). Trade Shows Signs of Rebound From COVID-19, Recovery Still Uncertain. Press Release 862, 6 October. https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr862_e.htm

135. Wright D. Ship Registration. 2017. <https://doi.org/10.1002/9781118476406.emoe028>

136. Yin J., Fan L., Li K. Second ship registry in flag choice mechanism: The implications for China in promoting a maritime cluster policy. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*. 2018. Vol. 107. P. 152–165. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2017.11.006>

137. Zhang Y. The US – China Trade War: A Political and Economic Analysis. *Indian Journal of Asian Affairs*. 2018. Vol. 31. No. 1–2. <http://surl.li/mjxfw>